

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВЕТЕРИНАРНОЇ
МЕДИЦИНИ ТА БІОТЕХНОЛОГІЙ ІМЕНІ С.З. ГЖИЦЬКОГО
ФАКУЛЬТЕТ УПРАВЛІННЯ, ЕКОНОМІКИ ТА ПРАВА
КАФЕДРА ЕКОНОМІКИ**

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

Освітній ступінь «Магістр»

на тему:

**ЕКОНОМІЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ НАПРЯМІВ ПІСЛЯВОЄННОЇ
ВІДБУДОВИ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ**

Виконав: студент 2 курсу, групи Ек-71

Спеціальності 051 Економіка
(шифр і назва)

Костів Ігор Тарасович
(прізвище та ініціали)

Керівник:
Черевко І.В., д.е.н., проф.
(прізвище та ініціали)

ЛЬВІВ 2025

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВЕТЕРИНАРНОЇ
МЕДИЦИНИ ТА БІОТЕХНОЛОГІЙ ІМЕНІ С.З. ГЖИЦЬКОГО
ФАКУЛЬТЕТ УПРАВЛІННЯ, ЕКОНОМІКИ ТА ПРАВА
КАФЕДРА ЕКОНОМІКИ
Освітній ступінь Магістр
Спеціальність 051 «Економіка»

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри економіки

(підпис)
Сиротюк Г.В.
(прізвище, ім'я, по батькові)
“14” березня 2025 року

ЗАВДАННЯ

на кваліфікаційну роботу студенту

Костіву Ігорю Тарасовичу

(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи: Економічне обґрунтування напрямів післявоєнної відбудови сільського господарства України

керівник роботи: Черевко Ірина Василівна, д.е.н., професор

(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом ЛНУВМБ ім. С.З. Гжицького від “14” березня 2025 року
№194-4

2. Термін подання студентом роботи до “5” грудня 2025 року

3. Вихідні дані до роботи: нормативно-законодавчі акти, літературні джерела, дані досліджуваних підприємств, статистична звітність.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити)

Вступ
Розділ 1. Теоретико-методологічні засади дослідження напрямів післявоєнної відбудови сільського господарства України
1.1. Поняття та сутність відбудови і її особливості у сільському господарстві
1.2. Основні принципи та пріоритети післявоєнне відновлення сільського господарства в Україні
1.3. Методика дослідження напрямів післявоєнної відбудови сільського господарства України
Розділ 2. Оцінка стану та проблем сільського господарства України в умовах воєнного часу
2.1. Сучасний стан та тенденції розвитку сільського господарства в умовах війни
2.2. Вплив війни на стан аграрної галузі в Україні
2.3. Державна політика та програми післявоєнного відновлення аграрного сектору

Розділ 3. Перспективні напрями післявоєнної відбудови та розвитку сільського господарства України
3.1. Стратегічні підходи до відбудови та трансформації України після війни
3.2. Роль диверсифікації сільської економіки у післявоєнному відновленні та розвитку аграрних підприємств
3.3. Роль інвестицій та фінансової підтримки у післявоєнній реконструкції України
Висновки
Список використаних джерел

5. Перелік графічного матеріалу: рисунки, таблиці

6. Дата видачі завдання: “14” березня 2025 року

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Терміни виконання етапів роботи
1.	Отримання завдання керівника. Збір і опрацювання рекомендованої літератури за темою КР. Приготування літературного огляду. Вивчення досліджуваного об'єкту. Аналіз існуючого стану проблеми (складання програми; підготовка матеріалів для кваліфікаційної роботи).	березень-липень 2025 р.
2.	Обґрунтування перспектив і шляхів вирішення досліджуваної проблеми та їх деталізація (формування перспективної частини; приготування основи для формування варіанту роботи).	серпень-вересень 2025 р.
3.	Розробка та обґрунтування пропозицій щодо реалізації практичних рекомендацій. Написання економічної частини роботи; висновків і пропозицій з реалізації роботи; оформлення остаточного варіанту роботи та графічних матеріалів, які представляються до захисту перед ЕК.	жовтень 2025 р.
4.	Остаточне оформлення кваліфікаційної роботи (здача роботи керівнику КР; виправлення його зауважень; подання КР на рецензування; остаточне оформлення ілюстративних матеріалів, таблиць).	листопад 2025 р.
5.	Підготовка до захисту перед ЕК. Попередній захист на випускній кафедрі (приготування доповіді і презентації роботи й погодження їх з керівником КР).	грудень 2025 р.

Студент

(підпис)

Керівник роботи

(підпис)

Костів І.Т.

(прізвище та ініціали)

Черевко І.В.

(прізвище та ініціали)

УДК 338.246.8-026.4(477)

Реферат

Кваліфікаційна робота 81 стор. текст. част.; 10 рис.; 7 табл.; 37 літературних джерел.

Економічне обґрунтування напрямів післявоєнної відбудови сільського господарства України. Костів І.Т. Кваліфікаційна робота. Кафедра економіки. Львів. Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Ґжицького, 2025.

У роботі розглянуто економічні засади та пріоритетні напрями післявоєнної відбудови сільського господарства України. Обґрунтовано необхідність відновлення виробничого потенціалу галузі шляхом розмінування сільськогосподарських угідь, відновлення інфраструктури, модернізації матеріально-технічної бази та підтримки аграрних товаровиробників. Акцентовано увагу на ролі державної політики, інвестицій і міжнародної фінансової допомоги у забезпеченні сталого розвитку аграрного сектору. Визначено, що впровадження інноваційних і ресурсоефективних технологій сприятиме підвищенню конкурентоспроможності сільського господарства та його внеску в економічне відновлення України.

АНОТАЦІЯ

Здійснено економічне обґрунтування основних напрямів післявоєнної відбудови сільського господарства України. Проаналізовано масштаби втрат аграрного сектору внаслідок воєнних дій та їх вплив на виробничий потенціал, продовольчу безпеку і розвиток сільських територій. Визначено ключові пріоритети відновлення галузі, зокрема розмінування та повернення земель у господарський обіг, відновлення виробничої та логістичної інфраструктури, модернізацію матеріально-технічної бази аграрних підприємств і підтримку малого та середнього агробізнесу. Обґрунтовано необхідність залучення інвестицій, державної фінансової підтримки та міжнародної допомоги для забезпечення сталого розвитку аграрного сектору

Ключові слова: сільське господарство, післявоєнна відбудова, аграрний сектор, економічне обґрунтування, інвестиції.

ABSTRACT

An economic justification of the main directions of post-war reconstruction of agriculture in Ukraine has been carried out. The scale of losses in the agricultural sector as a result of military operations and their impact on production capacity, food security, and rural development have been analyzed. Key priorities for the sector's recovery have been identified, including demining and returning land to economic use, restoring production and logistics infrastructure, modernizing the material and technical base of agricultural enterprises, and supporting small and medium-sized agribusinesses. The need to attract investment, state financial support, and international assistance to ensure the sustainable development of the agricultural sector has been substantiated.

Keywords: agriculture, post-war reconstruction, agrarian sector, economic justification, investments.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	8
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ НАПРЯМІВ ПІСЛЯВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ	
1.1. Поняття та сутність відбудови і її особливості у сільському господарстві.....	9
1.2. Основні принципи та пріоритети післявоєнне відновлення сільського господарства в Україні.....	16
1.3. Методика дослідження напрямів післявоєнної відбудови сільського господарства України.....	23
РОЗДІЛ 2. ОЦІНКА СТАНУ ТА ПРОБЛЕМ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ	
2.1. Сучасний стан та тенденції розвитку сільського господарства в умовах війни	27
2.2. Вплив війни на стан аграрної галузі в Україні.....	36
2.3. Державна політика та програми післявоєнного відновлення аграрного сектору.....	44
РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ ПІСЛЯВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ ТА РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ	
3.1. Стратегічні підходи до відбудови та трансформації України після війни.....	54
3.2. Роль диверсифікації сільської економіки у післявоєнному відновленні та розвитку аграрних підприємств.....	57
3.3. Роль інвестицій та фінансової підтримки у післявоєнній реконструкції України.....	66
Висновки	74
Список використаних джерел.....	76

ВСТУП

Післявоєнна відбудова сільського господарства України є одним із ключових завдань відновлення національної економіки, забезпечення продовольчої безпеки та соціально-економічного розвитку сільських територій. Воєнні дії призвели до значних втрат виробничого потенціалу аграрного сектору, руйнування інфраструктури, скорочення посівних площ і порушення логістичних ланцюгів. У цих умовах особливої актуальності набуває науково обґрунтоване визначення пріоритетних напрямів відбудови сільського господарства з урахуванням економічної доцільності, інвестиційних можливостей, інноваційного розвитку та принципів сталості.

Метою даного дослідження є економічне обґрунтування основних напрямів післявоєнної відбудови сільського господарства України з метою підвищення ефективності його функціонування та забезпечення сталого розвитку галузі.

Об'єктом проведеного дослідження є сільськогосподарський сектор України в умовах післявоєнного відновлення.

Предметом дослідження є економічні відносини та механізми формування й реалізації напрямів післявоєнної відбудови сільського господарства України.

Методологічною основою дослідження є сукупність загальнонаукових і спеціальних методів дослідження, зокрема аналіз і синтез, системний та структурно-функціональний підходи, економіко-статистичні методи, порівняльний аналіз, методи економічного обґрунтування та прогнозування, що дозволяють комплексно оцінити напрями післявоєнної відбудови аграрного сектору.

Інформаційною базою дослідження є відповідні законодавчі та нормативно-правові акти України, праці вітчизняних і зарубіжних авторів, офіційні інформаційні джерела. Використані аналітичні та статистичні матеріали Держкомстату України. Період дослідження – 2022-2025 рр..

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ НАПРЯМІВ ПІСЛЯВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ

1.1. Поняття та сутність відбудови і її особливості у сільському господарстві

У сучасних умовах трансформаційних змін, соціальних викликів та масштабних руйнувань питання відновлення набуває ключового значення для формування стійкого розвитку територій, інституцій та суспільства в цілому. Відновлення розглядається не лише як реакція на наслідки кризових явищ, а як стратегічний, системний процес, що забезпечує повернення суспільних, економічних і екологічних систем до функціонального стану, здатного підтримувати подальший розвиток.

На відміну від звуженого трактування, яке асоціює відновлення виключно з реконструкцією матеріальних об'єктів, сучасний науковий підхід визначає його як багатовимірний феномен. Він охоплює відтворення інституційних спроможностей, відновлення соціальної взаємодії, удосконалення управлінських механізмів, модернізацію економічних структур та зміцнення екологічного балансу. Таким чином, відновлення виступає комплексною категорією, що інтегрує інфраструктурні, економічні, соціальні та екологічні аспекти і спрямована на формування стійкості та довгострокової життєздатності систем.

Упродовж останніх двох років тема відновлення України стала однією з ключових у суспільно-політичному дискурсі. Вона регулярно з'являється у медійному просторі, а також є предметом активних обговорень на різних публічних платформах – від експертних дискусій та громадських заходів до парламентських комітетів і урядових нарад.

Зростання уваги до цієї теми цілком закономірне. Росія веде цілеспрямовану, системну та руйнівну війну проти України, застосовуючи методи та масштаби насильства, безпрецедентні в новітній історії Європи. Ця агресія має багатовимірні наслідки: від фізичних руйнувань і людських втрат до

глибоких економічних, соціальних, демографічних та культурних потрясінь. Її вплив є настільки комплексним, що формує як короткострокові, так і довготривалі виклики, які загрожують здатності держави функціонувати та зберігати стійкість.

У такій ситуації природно, що різні суспільні та політичні актори активно формують бачення майбутнього відновлення. Громадські організації, наукові інституції, представники бізнесу, органи державної влади та парламентарі пропонують власні підходи, концепції, дорожні карти та законодавчі ініціативи, спрямовані на відбудову зруйнованого. Ці дискусії поступово формують основу для вироблення національної стратегії відновлення та нормативного забезпечення цього процесу [27].

В умовах триваючої війни процес відбудови неминує має бути зосереджений насамперед на відновленні або створенні об'єктів критичної інфраструктури – таких, що забезпечують базову безпеку населення та підтримують життєдіяльність країни. Очевидно, що такий підхід потребує диференціації залежно від специфіки трьох ключових макрорегіонів України, рівня їхнього руйнування, інтенсивності бойових дій та логістичних можливостей. Водночас визначальним критерієм ухвалення рішень щодо відбудови має бути демографічна ситуація, зокрема здатність території зберігати та приваблювати населення, забезпечувати умови для життя, праці та повернення людей.

Третьою ключовою умовою є те, що стратегія фундаментальних трансформацій держави має передувати ухваленню рішень про відбудову й визначати її зміст, напрямки та інструменти, а не навпаки. Адже одна з причин того, що Україна стала вразливою до зовнішньої агресії, полягає у дисбалансованому та недостатньо ефективному розвитку, який спостерігався впродовж десятиліть після здобуття незалежності. Особливо тривожною була тенденція втрати людського потенціалу, що стала однією з найгостріших проблем державотворення.

Після цих узагальнень доцільно повернутися до базового терміна – «відновлення». Перед початком дискусії важливо уточнити його зміст. У філософському або загальносистемному розумінні «відновлення» може позначати як стан, так і процес. Як процес – це повернення об'єкта, який зазнав руйнування чи змін, до попереднього функціонального стану. Подібний підхід відображений і в чинних нормативно-правових документах:

«Відновлення – процес переведення об'єкта в працездатний стан із непрацездатного» [26].

«Відновлення – подія, яка полягає в тому, що після усунення несправності об'єкт знову відновлює здатність виконувати потрібну функцію» [25].

З урахуванням такого трактування застосування поняття «відновлення» до післявоєнних процесів у секторальному, регіональному або загальнонаціональному вимірах є не повністю коректним. У багатьох випадках повернути об'єкти, інфраструктуру або середовище до попереднього стану неможливо або ж недоцільно з точки зору сучасних безпекових, економічних і містобудівних вимог. Частіше йдеться про нове будівництво, створення сучасних інфраструктурних систем, перепроєктування територій та формування принципово інших моделей функціонування громад і регіонів.

Водночас існують сфери, де термін «відновлення» є повністю доречним. Йдеться про феномен, який продемонстрували низка громад, міст та локальних спільнот, – здатність швидко мобілізувати внутрішні ресурси, адаптувати соціально-економічні практики, відновити базові функції, подолати травматичні наслідки агресії та зберегти стійкість у критичних умовах. У цьому сенсі «відновлення» стосується суспільних процесів, соціального капіталу, ментальної та інституційної резилієнтності, тобто тих елементів, які справді можуть повернутися до здатності функціонувати попри руйнування зовнішнього середовища.

Концепт стійкості (resilience) ґрунтується на чітких критеріях, які описують її стан. До пасивних характеристик стійкості належать надійність, здатність до резервування, абсорбування зовнішніх впливів та адаптивність. До

активних характеристик – спроможність системи реагувати та відновлюватися. Саме тому своєчасне відновлення водогону, мосту чи будь-якого іншого об'єкта критичної інфраструктури є ключовою умовою забезпечення стійкості громади, міста або регіону.

У нормативному полі України термін «відновлення» вживається у схожому значенні. Зокрема, у Методиці проведення обстеження та оформлення його результатів, розробленій Міністерством розвитку громад та територій України, зазначено:

«Відновлення – сукупність робіт на об'єкті, пошкодженому внаслідок надзвичайних ситуацій, воєнних дій або терористичних актів, що виконується з метою досягнення експлуатаційно придатного стану об'єкта шляхом поточних або капітальних ремонтів чи реконструкції його окремих частин» [24].

Таким чином, термін «відновлення» є цілком коректним щодо матеріальних об'єктів – інженерних, транспортних, комунальних чи інших елементів інфраструктури, які можна повернути до працездатного стану за допомогою ремонту або реконструкції.

Однак, коли мова йде про більш складні системи – громади, міста, території, регіони, галузі або державу в цілому – термін «відновлення» не завжди коректно відображає сутність процесів, що відбуваються. Значна частина зруйнованого в Україні не може бути відтворена у попередньому вигляді, а у багатьох випадках це навіть недоцільно з огляду на нові безпекові, соціальні та технологічні реалії.

У таких контекстах більш адекватним може бути поняття «відродження», яке в українській мові означає не лише повернення до функціонального стану, а *оновлення, розвиток, зростання після занепаду* [4]. Це поняття краще відображає складність і глибину завдань, які стоять перед Україною: трансформацію інституцій, модернізацію економіки, формування стійких громад та переосмислення просторового розвитку.

Термінологічна визначеність має велике значення. Як слушно зазначається у відомому вислові, «спочатку було слово» – і саме від точності слів може

залежати правильність стратегічних рішень, суспільне розуміння процесів та ефективність їх реалізації. Тому дискусія щодо термінів «відновлення», «відбудова» та «відродження» є не лише лінгвістичною, а й концептуальною, оскільки визначає рамки бачення майбутнього країни [16].

У повсякденній мові поняття «відновлення» та «відбудова» нерідко трактують як взаємозамінні. Однак у підході міжнародного фонду «Відродження» (надалі-Фонд) ці терміни мають різний зміст і виконують відмінні функції, хоча й залишаються взаємопов'язаними елементами єдиного процесу.

Як зазначає Інна Підлуська, відбудову доцільно розглядати передусім як відтворення матеріальної інфраструктури – будівель, конструкцій та інших фізичних об'єктів. Натомість поняття відновлення охоплює значно ширший спектр завдань [32].

Відновлення передбачає реконструкцію не тільки фізичних об'єктів, а й цілих інституційних систем, управлінських процесів, механізмів надання послуг та взаємозв'язків між ними. Воно включає комплексні та взаємопов'язані виміри: інфраструктурний, економічний, соціальний і екологічний. Саме на цих напрямках, де участь громадянського суспільства може бути визначальною або провідною, Фонд зосереджує свою діяльність.

Відновлення розглядається Фондом як один із ключових довгострокових напрямів діяльності, значення якого не обмежується короткостроковими цілями. Цей процес залишатиметься пріоритетним для країни впродовж багатьох років. У центрі підходу перебуває людина. Метою є формування такого суспільного та інституційного середовища, де кожен громадянин має умови для особистісного зростання, професійної реалізації та розвитку творчого й підприємницького потенціалу. Ідеться про підвищення якості освіти, розширення доступу до навчальних можливостей, підтримку свободи думок і економічної активності – тобто створення відкритого та динамічного суспільства.

Центральною ідеєю цього підходу є те, що людина виступає основним чинником і, водночас, кінцевою метою процесу відновлення. Саме заради забезпечення добробуту та перспектив громадян здійснюється відбудова країни. Людиноцентричний підхід покликаний активізувати участь населення, залучивши до процесів трансформації якомога ширше коло громадян. Формування середовища, доступного для всіх, передбачає також розвиток інклюзивних практик, що враховують потреби різних соціальних груп.

Для утвердження такого бачення Фонд здійснює роботу на двох рівнях – на рівні державної політики та в межах місцевих громад. Напередодні Берлінської Конференції з питань відновлення Фонд спільно з експертами громадянського суспільства розробив Візію відновлення, яка відображає людиноцентричний підхід у формуванні стратегій відбудови, реформаційних процесів та подальшої європейської інтеграції України. Документ пропонує інтегрувати принципи орієнтації на потреби людини у всі етапи відновлення та сприяє закріпленню цього принципу як базового для майбутнього розвитку держави. [32].

Поняття «відновлення» можна пояснити й на прикладному рівні: значна кількість житлових будинків в Україні була знищена внаслідок російських ударів, тому їх необхідно відбудувати, аби люди могли повернутися до нормального життя. Проте у ширшому розумінні відновлення охоплює весь комплекс заходів, спрямованих на ліквідацію наслідків воєнної агресії, забезпечення безперебійного функціонування держави та створення підґрунтя для подальшого розвитку. До цього процесу входять:

- фізична реконструкція зруйнованих об'єктів;
- планування та організація просторового розвитку територій, модернізація інфраструктури;
- забезпечення інклюзивності громадського простору;
- повернення та реінтеграція внутрішньо переміщених осіб;
- відновлення економічної активності, підтримка бізнесу й аграрного сектору;

- відновлення довкілля та екологічної рівноваги;
- реінтеграція звільнених територій;
- забезпечення функціонування системи освіти;
- комплексне відновлення фізичного й психологічного здоров'я громадян;
- відновлення суспільних інститутів і управлінських процесів.

Розгляд відновлення у такому широкому контексті є необхідним для усвідомлення масштабів завдань, які стоять перед державою та суспільством. Об'єктивна оцінка завданих збитків, втрат людського потенціалу, пережитого досвіду та сценаріїв майбутнього – особливо з урахуванням можливості збереження загрози збройної агресії навіть після завершення війни – є першим кроком до формування реалістичної стратегії відновлення. Цю оцінку слід здійснювати вже зараз, зокрема й через аналітичні матеріали.

Чому нині акцент робиться саме на відновленні, а не на розвитку? У воєнний час першочерговим завданням є забезпечення здатності держави функціонувати, задовольняти базові потреби громадян та підтримувати обороноздатність. До теми розвитку доцільно буде повертатися після завершення активних бойових дій, коли питання національної безпеки перестане бути домінантним.

Водночас постає запитання: якщо війна триває, чи не краще відкласти обговорення відновлення? Ні. Українська економіка повинна працювати безперервно, забезпечуючи суспільство, військових та потреби фронту. Надійний тил із ефективно організованими процесами є критично важливим для ведення війни.

Крім того, низка потреб – таких як психологічна та фізична реабілітація, створення інклюзивних інфраструктурних рішень для поранених військових і цивільних – не можуть чекати завершення бойових дій. Відновлення в цих сферах має відбуватися паралельно з оборонними зусиллями [21].

Відбудова – це передусім інвестиція у місцеву спроможність. Без термінового усунення дефіциту в плануванні та управлінні проєктами, навіть

значні обсяги фінансування ризикують бути використаними неефективно, що уповільнить критично важливий процес повернення до нормального життя [1].

Отже, поняття «відновлення» має складну, багатовимірну природу та охоплює як технічні, так і соціально-економічні аспекти. У нормативному й практичному розумінні відновлення розглядається передусім як процес повернення об'єкта або системи до працездатного стану після руйнувань чи пошкоджень. Однак у ширшому контексті повоєнної трансформації України це поняття виходить за межі суто технічних ремонтно-відновлювальних робіт і включає відтворення життєздатності територій, громад та інституцій.

Встановлено, що відновлення є ключовим компонентом забезпечення стійкості (resilience), оскільки відображає активну здатність системи реагувати на зовнішні шоки та повертатися до функціонування. Водночас застосування терміна стає менш коректним у випадках, коли йдеться про складні соціальні та економічні системи, для яких просте повернення до попереднього стану є неможливим або недоцільним. Тут доцільним є використання ширших концептів, таких як «відбудова» чи «відродження», що акцентують не лише на поверненні функцій, а й на модернізації, розвитку та якісній трансформації.

Отже, сутність відновлення у сучасних умовах полягає в поєднанні технічних, організаційних, соціальних, економічних та управлінських процесів, спрямованих на відновлення функціональності об'єктів і структур, а також на створення передумов для подальшого розвитку. Чітке розуміння змісту цього поняття є необхідним для формування ефективної державної політики та стратегій післявоєнного відновлення.

1.2. Основні принципи та пріоритети післявоєнне відновлення сільського господарства в Україні

Тривалі бойові дії на території України завдають надзвичайно масштабних збитків сільському господарству та формують значні втрати у секторі, який потребує негайного відновлення, щоб зменшити залежність держави від зовнішньої допомоги та стримати міграційні процеси. Окрім величезних

людських втрат і гуманітарних страждань, війна спричинила глибоку кризу в аграрному та тваринницькому виробництві, а також призвела до масового знищення матеріально-технічних ресурсів. Це, у свою чергу, негативно впливає на ситуацію на світових продовольчих ринках і поглиблює інфляційний тиск на глобальне сільське господарство.

Україна традиційно відігравала важливу роль у міжнародній продовольчій безпеці: лише у 2021 році частка України та Росії становила близько 21% світового експорту пшениці. Значні скорочення поставок українських культур – таких як кукурудза, ячмінь, ріпак, соняшникове насіння, гречка та жито – суттєво вплинули на глобальну ринкову кон'юнктуру.

За оцінками FAO, загальна вартість основних фондів аграрного сектору України, включно з виробництвом і переробкою, становила близько 29 млрд доларів США. Пряма шкода сільськогосподарським активам оцінюється у 6,4 млрд доларів США, і ця цифра постійно зростає внаслідок триваючих бойових дій. До втрат належать знищені зрошувальні системи, елеватори, техніка, портова інфраструктура, теплиці, посіви, поголів'я худоби та переробні підприємства.

Проблеми аграрного сектора не зникнуть автоматично й після завершення війни. Україна зіткнеться з дефіцитом кваліфікованої робочої сили, нестачею техніки, обладнання, пального, добрив та насіннєвих ресурсів, а також із браком фінансування для відновлення виробничих процесів. Це підкреслює необхідність починати розроблення програм повоєнної відбудови аграрного сектору вже сьогодні.

У міжнародній практиці позитивні результати програм післявоєнної реконструкції досягалися лише за умов безпечного середовища, чіткого стратегічного бачення та сильного управлінського лідерства. Важливою складовою таких програм є стимулювання приватних інвестицій, передусім у малий і середній бізнес, створення нових робочих місць для людей, що втратили зайнятість через війну, а також сприяння поверненню мігрантів і інтеграції демобілізованих військовослужбовців.

Для вироблення ефективних напрямів відновлення доцільно враховувати досвід інших країн, зокрема програм реконструкції на Балканах. Серед проєктів, спрямованих на аграрний сектор, варто виокремити програми SAPARD та OBNOVA. Програма SAPARD, орієнтована на держави Центральної та Східної Європи, забезпечувала розвиток сільського господарства й сільських територій. Програма OBNOVA була спрямована на відбудову інфраструктури та забезпечення повернення біженців, забезпечуючи фінансування матеріалів, обладнання та інвестиційних проєктів.

Отже, з огляду на масштабність руйнувань та стратегічну роль аграрного сектору в національній і глобальній безпеці, Україна має вже сьогодні формувати комплексну систему заходів для відновлення сільського господарства, адаптовану до повоєнних викликів і нових умов світового ринку [17].

Вітчизняне сільське господарство традиційно посідає провідне місце в економіці України та відіграє важливу роль у забезпеченні глобальної продовольчої безпеки. Україна є одним із ключових експортерів базових аграрних культур, зокрема пшениці, кукурудзи та олійних культур, що робить її важливим учасником світових продовольчих ринків.

За даними Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (FAO), через триваючі бойові дії ризикують постраждати близько 4-5 млн га сільськогосподарських угідь. Крім того, близько 10,5 тис. підприємств, або 18,6% їх загальної кількості, розташовані в регіонах, що безпосередньо зазнали руйнувань та військової агресії.

FAO пропонує розмежовувати два види негативних наслідків:

- збитки, що охоплюють повністю або частково знищені матеріальні активи та запаси;
- втрати, які визначаються як недоотриманий обсяг продукції та доходів унаслідок неможливості здійснювати виробничу діяльність у звичному обсязі.

Очікувані економічні втрати лише за 2022 рік оцінюються приблизно у 22 млрд доларів США, що свідчить про глибину руйнувань та довгострокові

наслідки для аграрної економіки. Уже зафіксовані збитки чинять значний вплив на функціонування всього продовольчого ланцюга – від забезпечення аграріїв ресурсами та технікою до виробництва, зберігання, логістики, переробки та роздрібної торгівлі харчовими продуктами.

Таким чином, війна порушила цілісність аграрної системи, вплинула на її продуктивність та конкурентоспроможність, що потребує невідкладного формування стратегій її відновлення та адаптації до нових умов.

- пошкодження та викрадення сільськогосподарської техніки, обладнання, у тому числі пошкодження від мінування сільськогосподарських угідь;

- втрата поголів'я сільськогосподарських тварин внаслідок невибіркових обстрілів та/або навмисного вбивства;

- пошкодження сільськогосподарських науково-дослідних установ;

- пошкодження елеваторів;

- крадіжка зерна, пошкодження суден, які очікували на завантаження зерном;

- зруйновані продовольчі склади;

- пошкоджене, призупинене або обмежене виробництво на багатьох сільськогосподарських та продовольчих підприємствах;

- численні зруйновані та пограбовані продовольчі магазини у всіх постраждалих від війни регіонах [37].

Витрати на відновлення сільського господарства України, ймовірно, істотно перевищать попередні оцінки FAO. Це пояснюється як високою складністю національної продовольчої системи, так і значними втратами експортних надходжень, що вимірюються мільярдами доларів. До цього додається постійне руйнування аграрної інфраструктури внаслідок обстрілів неокупованих територій, що призводить до подальшого погіршення логістичних можливостей та розриву ланцюгів постачання. У цих умовах стає очевидною нагальна потреба у системному та заздалегідь спланованому процесі післявоєнного відновлення українського сільського господарства. Йдеться про необхідність стратегічного бачення, яке враховує масштаби завданих збитків, потенціал

галузі, потреби регіонів та роль аграрного сектору в загальній економічній стійкості держави [23, 37].

Експерти FAO виділили 6 орієнтовних пріоритетних напрямків:

1) підтримка добробуту сільських домогосподарств, стабільності доходів споживачів та продовольчої безпеки є одним із ключових напрямів державної політики в умовах післявоєнного відновлення. Зусилля уряду мають бути спрямовані на забезпечення стійкого попиту на продовольчі товари, оскільки саме це створює економічні передумови для відновлення виробництва в аграрному секторі.

Для українських сільськогосподарських товаровиробників актуальною є потреба у фінансовій та інвестиційній підтримці, зокрема у вигляді цільових грантових програм, субсидій та доступних кредитів. Окрім цього, важливим є забезпечення аграріїв необхідними матеріальними ресурсами — якісним насінням, мінеральними добривами, племінною худобою та птицею, що дасть змогу відновити виробничі цикли та підвищити продуктивність галузі.

2) підтримка ліквідності сільськогосподарських товаровиробників і забезпечення доступу до фінансових ресурсів є критично важливими складовими післявоєнної відбудови аграрного сектору. Порушення експортних каналів та внутрішніх ланцюгів постачання значно ускладнило реалізацію запасів продукції попереднього маркетингового року. У таких умовах агровиробники стикаються зі зниженням оборотного капіталу та погіршенням фінансової стійкості, що створює додаткові ризики для стабільного фінансування виробничих процесів і інвестицій у новий урожай.

3) розмінування. За даними ООН, Україна вже тривалий час належить до найбільш замінованих територій у світі – ця проблема бере свій початок ще з 2014 року. За оцінками Асоціації саперів України, нині приблизно 83 тис. км² можуть бути потенційно забруднені різними типами мін та вибухонебезпечних залишків війни.

Враховуючи міжнародний досвід, зокрема масштаби та вартість розмінування у Кувейті та Хорватії у 1990-х роках, FAO оцінює, що повне

очищення українських територій може коштувати понад 10 мільярдів доларів США. Це робить розмінування одним із найбільш ресурсомістких і тривалих етапів повоєнної відбудови, без якого неможливо повноцінно відновити сільськогосподарське виробництво та забезпечити безпеку населення.

4) підтримка постачання основних сільськогосподарських ресурсів,.
Порушення логістичних ланцюгів постачання, а також фізичні руйнування зерносховищ, ферм та інших виробничих об'єктів призводять до того, що сільськогосподарські підприємства стикаються зі значними труднощами у забезпеченні себе необхідними матеріальними ресурсами. Зокрема, виникають проблеми із закупівлею якісного насіння, племінної худоби та птиці, що ускладнює ведення виробництва й уповільнює процеси відтворення в аграрній сфері.

5) компенсація за втрачені активи. Оскільки більшість фермерів та власників агробізнесу в Україні не мають системного страхування активів або ж існуючі страхові програми не передбачають покриття воєнних ризиків, відшкодування завданих збитків стає одним із ключових інструментів підтримки аграрного виробництва. Компенсація втрат, пов'язаних із пошкодженням виробничих потужностей чи недоотриманими доходами, може відіграти важливу роль у відновленні фінансової спроможності підприємств і забезпеченні безперервності їхньої діяльності в умовах післявоєнної реконструкції.

6) підтримка доступу до експортних ринків. Тимчасова втрата Україною своїх усталених ринків збуту в Азії, на Близькому Сході та в країнах Африки потребуватиме негайної компенсації. Найімовірніше, це стане можливим шляхом подальшого зняття торговельних бар'єрів, поглиблення ринкової інтеграції з Європейським Союзом та іншими західними партнерами.

Партнери FAO серед міжнародних фінансових інституцій, зокрема Світовий банк та ЄБРР, уже заявили про готовність надати Україні відповідно 3 та 2 мільярди доларів США для підтримки процесів відновлення. Однак очевидно, що реальна потреба у фінансових ресурсах та інвестиціях для

відбудови аграрного сектору значно перевищуватиме попередні оцінки, з огляду на масштаб руйнувань, втрат виробничих активів та необхідність структурної модернізації галузі [23, 37].

Серед ключових завдань відбудови сільського господарства у повоєнний період варто виокремити кілька стратегічних напрямів. Насамперед йдеться про якнайшвидше відновлення виробничого потенціалу, який значно скоротився через зниження капіталовкладень та масштабні руйнування, спричинені війною. Необхідним є також відновлення функціонування продовольчих систем, зокрема формування стратегічних резервів продовольства й насіння, що забезпечить продовольчу безпеку на національному рівні.

Важливим завданням є повний доступ України до ринків ЄС та країн Великої сімки, що сприятиме інтеграції в глобальні ланцюги постачання та нарощенню експорту аграрної продукції. У перспективі повноправне членство в Європейському Союзі забезпечить можливість використання структурних фондів ЄС, що стане суттєвим джерелом фінансової підтримки для модернізації аграрного сектору.

Подальша дерегуляція й лібералізація економічної діяльності мають створити сприятливі умови для розвитку бізнесу та інвестицій у сільське господарство. Не менш важливим завданням є створення ефективних логістичних маршрутів у західному напрямку, що дозволить компенсувати втрати традиційних експортних коридорів і забезпечити безперебійне транспортування аграрної продукції.

Стратегічною метою є також перехід від експорту сировини до розвитку переробних галузей, особливо в тих сегментах, які генерують найбільшу експортну виручку. Це дозволить підвищити додану вартість української продукції, зміцнити конкурентоспроможність аграрного сектору та забезпечити сталий економічний розвиток сільських територій.

Післявоєнне відновлення сільського господарства України ґрунтується на поєднанні принципів стійкості, безпеки, інклюзивності та стратегічної модернізації галузі. Ключовим завданням є не лише повернення аграрного

сектору до довоєнного рівня, а й створення нових основ для його прискореного розвитку, підвищення конкурентоспроможності та інтеграції у глобальні ринки. Пріоритетами державної політики стають: відновлення виробничих потужностей, розмінування сільськогосподарських земель, забезпечення доступу до фінансування, підтримка ліквідності аграрних підприємств, відбудова критичної логістичної та переробної інфраструктури, а також захист і повернення людського капіталу.

Стратегічним напрямом є поглиблення економічної інтеграції з Європейським Союзом, зняття торговельних бар'єрів та створення умов для диверсифікації ринків збуту. Водночас відновлення має передбачати перехід до більш високотехнологічного та екологічно відповідального агровиробництва, що відповідає сучасним європейським стандартам та забезпечує стійкість до зовнішніх ризиків.

Таким чином, ефективна післявоєнна реконструкція аграрного сектору є комплексним, багатовимірним процесом, що вимагає узгоджених дій держави, міжнародних партнерів, бізнесу та громад. Вона має стати фундаментом довгострокового розвитку, зміцнення продовольчої безпеки та формування нової економічної моделі українського села.

1.3.Методика дослідження напрямів післявоєнної відбудови сільського господарства України

Післявоєнна відбудова аграрного сектору України потребує науково обґрунтованого підходу, оскільки руйнування виробничих потужностей, порушення логістичних ланцюгів, втрата трудових ресурсів та зміна просторової організації сільських територій формують нові умови функціонування галузі. У таких умовах дослідження напрямів відбудови сільського господарства має ґрунтуватися на комплексній методиці, що забезпечує об'єктивність, системність і достовірність отриманих результатів.

Методика аналізу повинна охоплювати як теоретичні, так і практичні інструменти дослідження, дозволяючи враховувати багатовимірність воєнних наслідків та різну інтенсивність їх прояву в окремих регіонах. Важливим є

застосування системного підходу, який дає змогу розглядати аграрний сектор як цілісну, внутрішньо взаємопов'язану структуру, що включає виробничі, соціальні, екологічні та інфраструктурні складові.

Крім того, методика має передбачати використання сучасних методів економічного аналізу, моделювання, порівняльних досліджень, статистичної оцінки та експертних підходів. Це дозволяє всебічно оцінити масштаби втрат, визначити ключові потреби галузі, окреслити потенційні сценарії відновлення та сформулювати пріоритети державної підтримки.

Вивчення економічних явищ потребує ретельного добору відповідних методів, що визначається методологією наукового пізнання. Методологія формує принципи, за якими вибудовується науково-дослідницька діяльність, визначає логіку вивчення закономірностей господарських процесів та є базою для будь-якого наукового дослідження. Теоретичною основою таких досліджень виступає діалектичний метод пізнання, що ґрунтується на системності, послідовності та виявленні об'єктивних законів суспільного розвитку. Важливим є також використання фундаментальних напрацювань вітчизняних і зарубіжних учених у сфері державного регулювання багатоукладної економіки.

За ринкових умов держава застосовує як методи прямого впливу (субсидії, дотації, інвестиційні надбавки, позики), так і інструменти непрямого регулювання (податкові та кредитні пільги). Актуальність державної підтримки особливо висока для агропромислового комплексу України, що обумовлює потребу у чітко визначеному методологічному інструментарії для аналізу організаційно-економічного механізму його функціонування та оцінки впливу чинників на його розвиток.

У сучасних дослідженнях дедалі більшої ваги набуває системний підхід до аналізу соціально-економічних та агроекологічних процесів. Необхідність системності продиктована хаотичністю і фрагментарністю багатьох управлінських рішень. Сутність системного підходу полягає в розгляді механізму державного регулювання АПК як цілісної структури, де окремі

елементи – ціноутворення, інвестиції, кредитування, ринкова інфраструктура, земельні відносини – підпорядковуються стратегічній меті забезпечення економічного зростання.

У дослідженнях також широко застосовується метод комплексного аналізу, який включає моделі, нормативи, методики та програми, необхідні для оцінки ефективності функціонування механізмів державного регулювання. Основна складність полягає в тому, що всі елементи механізму діють одночасно і взаємопов'язано, формуючи складну динамічну систему.

Разом з тим, для глибшого розуміння окремих процесів дослідники використовують методи аналізу та синтезу: складні явища поділяють на окремі компоненти, після чого їх інтегрують у цілісну картину. Важливою формою реалізації цих методів є статистичні групування, які дозволяють виявити структуру сукупностей, закономірності, типології та взаємозв'язки. Для опрацювання великих масивів даних застосовують методи економічної статистики: групування, порівняння, виробничі функції, кореляційно-регресійний аналіз.

Серед загальнонаукових підходів важливу роль відіграє метод наукової абстракції, що дозволяє виокремити суттєві ознаки явища та сформувати наукові поняття й категорії, які не завжди доступні для безпосереднього емпіричного спостереження. Проте жоден метод не матиме практичної цінності без постійного зв'язку з реальним станом галузі. Тому результативність дослідження визначається здатністю узагальнювати практику, виявляти закономірності та прогнозувати розвиток агропромислового комплексу.

Важливе методологічне значення має поєднання історичного та логічного підходів: історичний дозволяє простежити еволюцію економічних процесів, тоді як логічний забезпечує їх послідовне теоретичне осмислення. Разом вони дають змогу комплексно проаналізувати умови формування та змін організаційно-економічних механізмів.

Попри певні наукові здобутки, дослідження економіки АПК залишається недостатньо опрацьованим напрямом, що підтверджує сучасний кризовий стан

галузі. Це вимагає розроблення нових ефективних механізмів, методів та інструментів реформування, здатних забезпечити сталий розвиток аграрного сектора та відновлення ефективності сільськогосподарського виробництва.

Проведений аналіз методичних підходів до дослідження напрямів післявоєнної відбудови сільського господарства засвідчив, що комплексність, системність та наукова обґрунтованість є ключовими умовами отримання достовірних і практично значущих результатів. Різноманітність воєнних наслідків – від руйнування виробничих активів до втрати людського капіталу – зумовлює необхідність поєднання теоретичних методів економічного пізнання із сучасними інструментами статистичного, порівняльного, просторового та економіко-математичного аналізу.

Методика, побудована на таких підходах, дозволяє комплексно оцінити масштаби збитків, визначити ключові пріоритети відбудови та обґрунтувати стратегії модернізації аграрного сектору. Вона забезпечує можливість врахування регіональних особливостей, різної інтенсивності руйнувань та специфіки відтворювальних процесів у сільському господарстві.

Таким чином, сформована методична база виступає важливим інструментом наукового супроводу післявоєнної трансформації аграрної галузі, створюючи передумови для розроблення ефективної державної політики, спрямованої на підвищення стійкості, конкурентоспроможності та довгострокового розвитку сільського господарства України.

РОЗДІЛ 2

ОЦІНКА СТАНУ ТА ПРОБЛЕМ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ

2.1. Сучасний стан та тенденції розвитку сільського господарства в умовах війни.

2022 рік став роком глобальної продовольчої кризи: воєнні дії на території України актуалізували питання продовольчої безпеки та продемонстрували ключову роль України у світовому аграрному виробництві. Для вітчизняних товаровиробників цей рік став точкою неповернення до умов господарювання, що існували до повномасштабного вторгнення. Попри значні виклики, молочна галузь України продемонструвала здатність адаптуватися до нових реалій, забезпечувати безперервність виробництва та підтримувати якість продукції.

За інформацією центру досліджень продовольства та землекористування Київської школи економіки (KSE), станом на 31 грудня 2023 року, лише за два роки повномасштабного вторгнення, загальні збитки й утрати аграрного сектору України сягнули понад 80 млрд. дол.

Вартість знищених активів становить 10,3 млрд. При цьому значна частина втрат – 56,7% або 5,8 млрд. дол. – припадає на пошкодження та знищення с.-г. техніки.

Економісти KSE оцінили сукупні втрати, що включають недоотриманий дохід сільськогосподарських виробників та зростання собівартості продукції, у 69,8 млрд дол. США. До цієї категорії віднесено зменшення обсягів виробництва в рослинництві та тваринництві, втрати, спричинені зниженням внутрішніх цін на ключові аграрні культури, зростанням витрат на виробництво, а також витрати, пов'язані з рекультивацією та відновленням пошкоджених земельних ресурсів.

У 2023 році в Україні спостерігалось певне відновлення аграрного виробництва: обсяги сільськогосподарської продукції зросли приблизно на 5% порівняно з 2022 роком. Незважаючи на скорочення посівних площ на 25%, аграрії продемонстрували високу адаптивність — змінювали структуру

виробництва, шукали нових постачальників і логістичні маршрути, оптимізували витрати на зберігання та реалізацію продукції.

Важливим чинником стабілізації виробничої діяльності стала релокація підприємств із небезпечних регіонів. Загалом 840 підприємств перемістили свої виробничі потужності у більш безпечні області. Водночас понад 650 підприємств відмовилися від релокації через деокупацію їхніх територій або покращення безпекової ситуації. Частина компаній повернулася на попередні місця роботи – насамперед у Харківську, Сумську та Чернігівську області [6].

У період з 2022 по 2024 рік з аграрного сектору України зникло 1261 підприємство, що свідчить про суттєве скорочення кількості суб'єктів господарювання та поглиблення структурних диспропорцій у галузі.

Найбільшу кількість релокованих підприємств прийняла Львівська область (майже 20%), далі – Чернівецька (9,8%), Івано-Франківська (8,3%), Хмельницька (7,3%) та Тернопільська (6,3%) [6]. Найменше підприємств переїхало до Кіровоградської (17), Житомирської (6) та Одеської (3) областей.

Східні та південні регіони зазнали найбільшого економічного удару. Хоча вони налічували третину всіх підприємств країни, саме ці області забезпечували понад половину загальної вартості реалізованої продукції. Крім того, через війну понад 6 млн людей стали вимушеними мігрантами, що призвело до дефіциту трудових ресурсів у низці регіонів.

Попри складні умови, Україні вдалося забезпечити виробництво зернових і олійних культур на достатньому рівні як для внутрішнього ринку, так і для експортних поставок. Хоча збитковість у рослинництві частково зменшилася, три з п'яти основних культур залишалися збитковими. Позитивний фінансовий результат отримано переважно від вирощування сої (11% посівних площ) та соняшнику.

Попри визволення частини територій і триваюче розмінування, декілька мільйонів гектарів залишаються непридатними для обробки. Водночас сприятливі погодні умови сприяли підвищенню врожайності, що частково компенсувало втрати площ. У 2023 році урожайність зернових досягла 51,8 ц/га,

що перевищує показник 2022 року (45,8 ц/га) [7]. У ряді регіонів врожайність пшениці та ячменю досягла рекордних значень (табл. 2.1).

Таблиця 2.1. Валовий збір та врожайність основних с/г культур станом на 01.11.2023 р.*

Культура	Зібрана площа, тис. га	Урожайність, ц/га	Валовий збір, тис. т
Зернові культури, в т.ч.:			
Пшениця	4694,5	47,7	22409,0
Ячмінь	1504,0	39,2	5890,0
Горох	154,4	25,8	398,2
Кукурудза	2420,1	70,8	17133,0
Гречка	138,7	14,9	206,5
Просо	78,7	22,7	178,6
Інші зернові	333,8	—	969,3
Олійні культури, в т.ч.:			
Ріпак	1396,0	28,7	4005,0
Соняшник	4776,3	23,7	11310,0
Соя	1765,6	26,3	4643,0
Цукрові буряки	183,8	475,0	8729,2

*на основі аналізу джерела [6]

За оцінками Української зернової асоціації, у новий сезон після 2022 року Україна увійшла із запасами близько 2 млн тонн зерна, тоді як у 2023 році вони можуть зрости до 49 млн тонн за умови ефективної роботи портової та наземної логістики [6].

У 2023 році спостерігалось часткове відновлення прибутковості за окремими сільськогосподарськими культурами (рис. 2.1) Це контрастує з 2022 роком, коли вирощування практично всіх видів зернових та олійних культур було збитковим. Водночас слід зазначити, що сезон 2021 р. став одним із найуспішніших для українських виробників: високі врожаї, сприятлива кон'юнктура цін та доступність матеріально-технічних ресурсів забезпечили суттєві прибутки – принаймні тим господарствам, які реалізували продукцію до 24 лютого 2022 року [12].

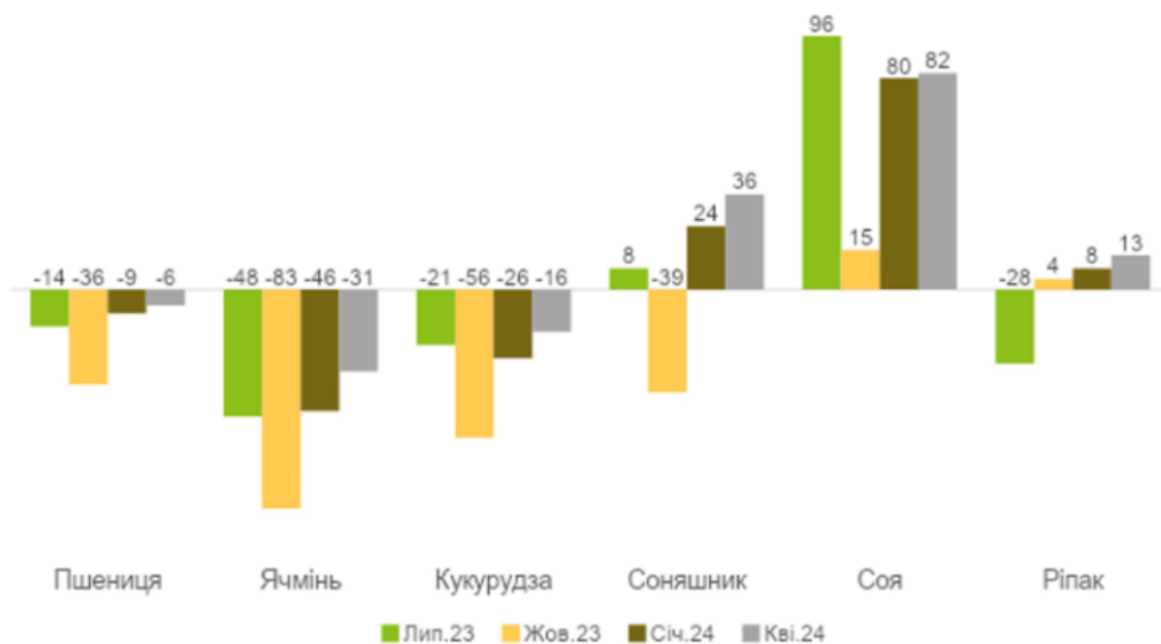

Рис. 2.1. Середня прибутковість/збитковість вирощування основних видів зернових та олійних культур, USD/т*

*на основі аналізу джерела [33]

Протягом 2022-2023 рр. на рівень прибутковості аграрного сектору України найбільше впливали три ключові фактори: складність експортної логістики, девальвація національної валюти та зростання вартості матеріально-технічних ресурсів. Сукупність цих чинників суттєво підвищила собівартість виробництва та зменшила дохідність аграріїв, навіть попри часткове відновлення рентабельності у 2023 році [12].

Якщо до повномасштабного вторгнення росії в Україну 95% зернових та олійних культур експортувалися через чорноморські порти, з лютого по серпень 2022 р. агропродукція експортувалась лише через дунайські порти, залізницю та автомобільні шляхи до/через країни ЄС із дуже високими витратами на транспортування та перевалку. Чорноморська зернова ініціатива відновила експорт через чорноморські порти України з результатом 33 млн тонн із серпня 2022 р. по липень 2023 р., що сприяло зниженню світових цін на продовольство та підтримало спроможність українського агросектору. Відтак призупинення Чорноморської зернової ініціативи у липні 2023 р. негативно вплинуло на експорт вітчизняної сільськогосподарської продукції [12].

З початку 2024 року змінилась структура експортних маршрутів (рис. 2.2). Логістика агропродукції через річкові порти Дунаю важлива для України, однак вона на сьогодні не використовується на повну потужність [33].

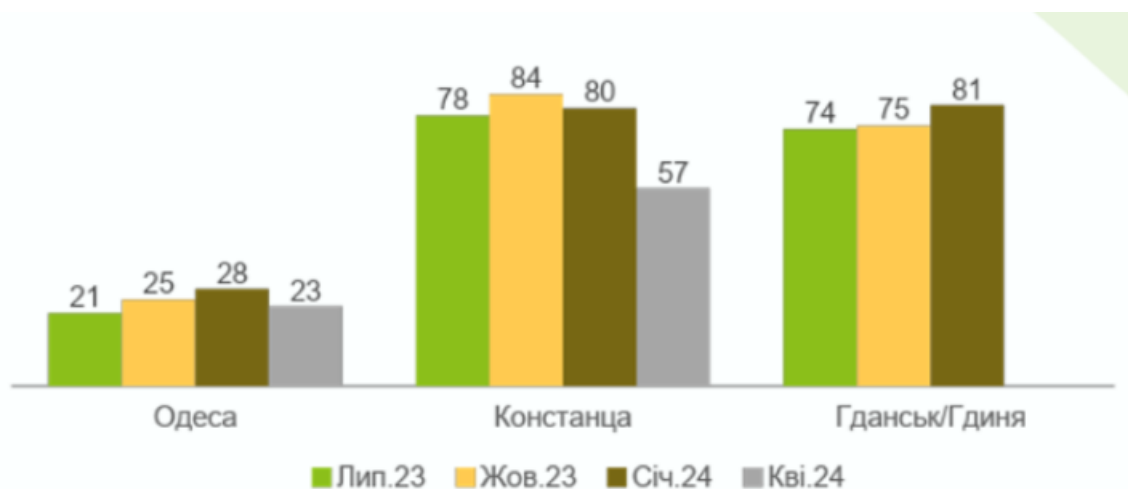

Рис .2.2. Динаміка експортної логістики продукції аграрного сектору економіки України, USD/т*

*на основі аналізу джерела [33]

Експортні потоки української агропродукції в умовах війни зазнали суттєвої трансформації. Зокрема, поставки до портів Гданська та Гдині фактично припинилися, що зумовлено як підвищенням пропускної спроможності альтернативних логістичних маршрутів, так і вищою рентабельністю використання інших експортних напрямків.

У квітні 2024 року обсяги експорту олійних культур через румунський порт Констанца були мінімальними. Це пояснюється, насамперед, скороченням залишків олійних культур, доступних для експорту, що стало наслідком структури виробництва та активного збуту продукції на внутрішньому ринку у попередні місяці.

а перші місяці війни 2022 року гривня девальвувала на 30% за курсом НБУ, а за комерційним – навіть більше. Через девальвацію національної валюти знизились витрати на такі складові собівартості виробництва, як орендна плата за землю, витрати на оплату праці, єдиний податок 4 групи тощо, але збільшились ціни на ресурси (паливо, добрива, засоби захисту рослин, запасні частини та насіння) з фіксованою ціною у доларах США або євро.

Ускладнення логістики імпорту ресурсів у поєднанні з різким зростанням цін на енергоносії у 2022 р. зумовили суттєве подорожчання пального, мінеральних добрив та засобів захисту рослин. Особливо гострою була проблема постачання палива у весняно-літній період 2022 р., що створило ризики для своєчасного виконання посівної та інших технологічних операцій. У 2023 р. ситуація з більшістю матеріально-технічних ресурсів частково стабілізувалася, а їх вартість почала знижуватися. Водночас ціни так і не повернулися до рівня, що існував до початку повномасштабного вторгнення. Як наслідок, аграрії були змушені скоротити використання ресурсів, насамперед мінеральних добрив, що потенційно може позначитися на майбутніх урожаєх [12].

Орендна плата за землю в 2022 р. залишалась на рівні 2021 р. або була дещо вищою у гривневому еквіваленті. У 2023 р. вона зросла приблизно на 5-10%, що пов'язано як із загальною інфляцією, так і з підвищенням конкуренції за доступ до земельних ресурсів у відносно безпечних регіонах. Більшість господарств не мали змоги підвищити заробітну плату працівникам у 2022 р., залишивши її на рівні попереднього року. У 2023 р., з метою часткової компенсації інфляційних втрат та підтримки мотивації трудових ресурсів, витрати на оплату праці були збільшені у середньому на 10-20%.

Ключовими факторами впливу на сільське господарство України у 2023-2024 роках будуть динаміка цін на експортних ринках, можливість експорту через Чорне море та/або ЄС, вплив погоди на врожайність, витрати на логістику, доступ до фінансування (наявність доступних кредитів), ціни на енергетичні ресурси та їхня доступність, а також динаміка обмінного курсу гривні [12].

Аграрний сектор залишається ключовим драйвером експорту: у 2023 році його обсяги були вп'ятеро більшими, ніж обсяг експорту продукції металургії. Усіма формами власності зібрано 33,7 млн тонн нового врожаю [8]. Станом на 1 листопада 2023 року зібрано 47,184 млн тонн зернових, 19,958 тис. тонн олійних культур та 8 729,2 тис. тонн цукрових буряків.

Від експорту зернових культур станом на 1 вересня 2023 року Україна отримала 6,1 млрд доларів США, що становить чверть усього експорту у цей період [. Експорт пшениці зріс на 36% і досяг 1,2 млн тонн, що свідчить про відновлення експортних можливостей [6].

Воєнні дії суттєво позначилися на розвитку тваринницького сектору України, спричинивши як прямі втрати виробничих потужностей, так і порушення логістичних ланцюгів. Проте нині спостерігається поступове відновлення галузі, що проявляється у зростанні обсягів виробництва на промислових підприємствах, активізації експорту окремих видів тваринницької продукції та відновленні інвестиційних процесів. Зокрема, відбувається модернізація існуючих ферм, відновлення пошкодженої інфраструктури та запуск нових виробничих потужностей.

Важливим стимулом для стабілізації та розвитку сектору стали структурні зміни на ринку зернових та олійних культур, які сприяли підвищенню ролі внутрішньої переробки кормової сировини. Зростання обсягів виробництва комбікормів та покращення їх доступності підвищили економічну життєздатність тваринницьких господарств, забезпечивши їх необхідною сировиною в умовах ускладненої логістики та зміни експортних маршрутів.

На початок 2025 року в Україні було 652 тис. всіх активних підприємств та 1,71 млн ФОП (дані Держстату). Серед них тих, що спеціалізувалися на тваринництві, було відносно мало:

- розведення молочної худоби – 575 підприємств та 488 ФОП;
- іншої худоби – 91 та 51;
- коней – 38 та 22;
- овець та кіз – 95 та 133;
- свиней – 388 та 613;
- птиці – 441 та 555 [31].

2024 року свинарство в Україні поступово зростало. Виробництво збільшилося, і ця позитивна динаміка зберігається 2025-го. Водночас за цією тенденцією криється глибша трансформація ринку: основний розвиток

припадає саме на промислове виробництво, натомість дрібні приватні господарства закриваються і зникають.

При оцінці фінансових результатів великих та середніх підприємств Держстат не виділяє окремо тваринників. Загалом у сільському господарстві частка збиткових підприємств за підсумками 2024 року становила 11,6%. Це найнижчий показник серед усіх галузей, навіть у фінансах та страхуванні (15,6%) і оптовій та роздрібній торгівлі (15,7%) показники гірші.

Середня зарплата по країні у 2024 році була 21 473 грн, а в сільському господарстві – лише 17 630 грн. [31].

Таким чином, попри значні втрати та триваючі ризики, тваринництво демонструє ознаки адаптації та поступового відновлення, що створює передумови для формування більш стійкої моделі розвитку у післявоєнний період.

Сільськогосподарський сектор традиційно був однією з ключових рушійних сил економічного розвитку України, а після завершення активної фази війни залишатиметься основою її економічного відновлення. Попри очікування урядовців і агровиробників щодо повернення виробництва до довоєнних обсягів, повоєнна відбудова аграрної галузі має відбуватися у тісному взаємозв'язку з євроінтеграційним курсом держави. Це, своєю чергою, потребуватиме адаптації українського законодавства та виробничих стандартів до норм і вимог Європейського Союзу.

Принцип «відбудувати краще, ніж було» передбачає, що реконструкція аграрного сектору повинна не лише відновлювати втрачені потужності, а й сприяти розв'язанню критичних екологічних проблем, які загрожують продовольчій безпеці та сталості виробництва. Йдеться, зокрема, про деградацію ґрунтів, забруднення повітря й водних ресурсів, втрату біорізноманіття та загострення кліматичних ризиків.

Повоєнний розвиток агросектору має розглядатися як складова ширшої стратегії сталого розвитку сільських територій. Такий підхід вимагає інклюзивного процесу прийняття рішень із залученням усіх зацікавлених сторін

— держави, бізнесу, громад, громадянського суспільства та міжнародних партнерів.

Таким чином, відновлення аграрного сектору України повинно спиратися не лише на нарощування виробництва, а й на формування довгострокових передумов сталого розвитку сільських територій і прискорення руху України до членства в ЄС.

2.2. Вплив війни на стан аграрної галузі в Україні.

Агропромисловий комплекс традиційно посідав провідне місце в структурі національної економіки України. До початку повномасштабної війни галузь демонструвала стабільну динаміку розвитку: щорічні темпи зростання становили в середньому 5-6%, частка сільськогосподарського виробництва у ВВП досягала 10%, а разом із переробною промисловістю – близько 16% (за даними Міністерства економіки). Україна була одним із ключових учасників глобальних продовольчих ринків, забезпечуючи близько 6% світового споживання в перерахунку на калорійність та утримуючи лідерські позиції в експорті окремих видів продукції.

Зокрема, країна посідала перше місце у світі з міжнародної торгівлі соняшниковою олією, залишалася одним із провідних експортерів ріпаку та ячменю, а також низки інших агропродовольчих товарів. Сільськогосподарська продукція забезпечувала близько 22 млрд дол. США валютної виручки щорічно та формувала понад 40% загального експорту держави.

Розвиток індустріального землеробства та високотехнологічних виробничих практик дозволяв Україні зменшувати негативні наслідки диспаритету в рівнях державної підтримки та вартості кредитних ресурсів порівняно з країнами Північної Америки та Європейського Союзу. Це створювало передумови для успішної конкуренції на світових ринках і зміцнювало позиції українських виробників у глобальних ланцюгах поставок.

Максимальне залучення сільськогосподарських угідь у виробничий процес призвело до завершення етапу екстенсивного розвитку галузі, що базувався на нарощуванні земельного банку. Наступним етапом став поступовий перехід до

інтенсивної моделі зростання, яка передбачала модернізацію виробничих технологій, розвиток переробки, виробництво продукції з більшою доданою вартістю, оновлення технічного забезпечення, будівництво сучасних елеваторних та складських потужностей [7].

Україна займала перше місце у світі з міжнародної торгівлі соняшниковою олією, третє місце з ріпаком і четверте з ячменем, а також була значним експортером іншої сільськогосподарської продукції (рис. 2.3).

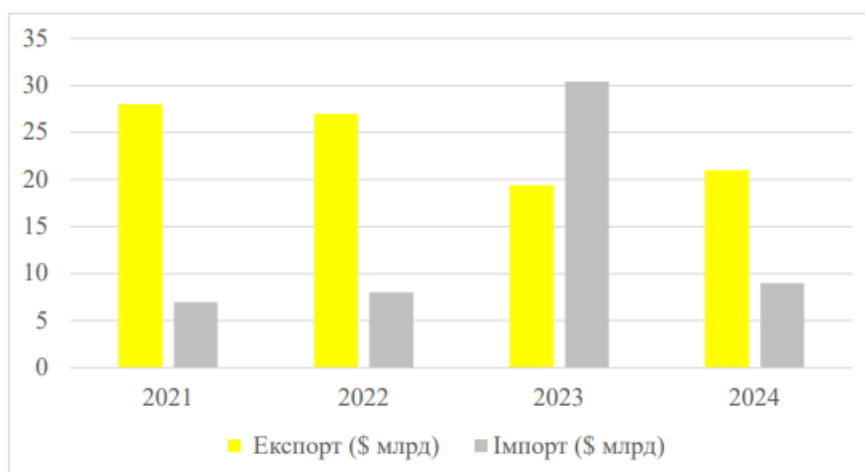

Рис. 2.3. Загальне виробництво агропродукції у грошовому еквіваленті її експорту та імпорту (2021-2024 рр.)*

**На основі аналізу джерела [28]*

Однією з найбільш гострих проблем для українських аграріїв залишається зростання розриву між внутрішніми та зовнішніми (експортними) цінами на сільськогосподарську продукцію. Якщо на початку повномасштабної російської агресії різниця у вартості становила близько 40 доларів США на тонні зернових, то нині вона збільшилася до приблизно 150 доларів. Така динаміка свідчить про суттєвий дисбаланс цін та посилення економічного тиску на виробників [28].

Погіршення ринкових умов супроводжувалося значним зниженням обсягів виробництва. За підсумками 2022 сільськогосподарського року валовий збір зернових культур скоротився на 37% порівняно з 2021 роком і становив близько 54 млн тонн. Виробництво олійних культур також зазнало відчутного падіння: отримано 17,5 млн тонн, що на 24% менше, ніж у попередньому році [19].

Наслідки повномасштабного вторгнення РФ в Україну для аграрного сектору є надзвичайно масштабними. За актуальними оцінками, загальна вартість знищених та пошкоджених активів становить 10,3 млрд доларів США, що на 18% перевищує показники попередньої оцінки. Відносно помірні темпи зростання збитків пояснюються тим, що значна частина матеріальних активів у зонах інтенсивних бойових дій була зруйнована ще до моменту проведення попереднього аналізу.

Найбільшою категорією втрат залишається пошкоджена або знищена сільськогосподарська техніка, загальна вартість якої оцінюється у 5,8 млрд доларів, що становить понад 56% від усіх прямих збитків. Це включає втрату тракторів, комбайнів, ґрунтообробної техніки, спеціалізованих машин та обладнання, необхідних для повноцінного ведення агровиробництва.

За два роки після вторгнення загальні збитки становлять 10,3 мільярда доларів, що на 18% більше, ніж у попередньому році. Відносно помірні темпи цього зростання можна пояснити тим, що значна частина активів у регіонах, де тривають наземні битви, вже була знищена в перший рік вторгнення. Трійка регіонів, які зазнали найбільших збитків, це Запорізька, Херсонська та Луганська області, на які разом припадає 65% від загальних збитків (табл. 2.2) [14].

Таблиця 2.2. Пошкодження та знищення сільськогосподарських активів за регіонами*

Область	Збитки	Втрати	Всього	% від загального
Вінницька	—	4 768	4 768	5.96%
Волинська	—	1 013	1 013	1.26%
Дніпропетровська	1	3 720	3 721	4.65%
Донецька	912	3 700	4 612	5.76%
Житомирська	0	2 003	2 003	2.50%
Закарпатська	—	316	316	0.39%
Запорізька	2 929	4 656	7 585	9.47%
Івано-Франківська	—	667	667	0.83%
Київська	456	3 206	3 662	4.57%
Кіровоградська	1	2 900	2 901	3.62%

Луганська	1 747	2 799	4 546	5.68%
Львівська	—	1 072	1 072	1.34%
Миколаївська	476	3 385	3 861	4.82%
Одеська	1	2 534	2 535	3.17%
Полтавська	0	3 818	3 819	4.77%
Рівненська	—	1 008	1 008	1.26%
Сумська	119	3 402	3 521	4.40%
Тернопільська	—	1 782	1 782	2.23%
Харківська	1 360	6 000	7 359	9.19%
Херсонська	2 050	5 660	7 710	9.63%
Хмельницька	—	4 063	4 063	5.07%
Черкаська	1	3 131	3 132	3.91%
Чернівецька	0	377	377	0.47%
Чернігівська	234	3 785	4 019	5.02%
Всього	10 288	69 763	80 052	—

**на основі [14, с.26-27].*

Втрати, що включають недоотриманий дохід виробників сільськогосподарської продукції та збільшення собівартості продукції, зросли більш ніж удвічі порівняно з попереднім оглядом, та склали 69,8 мільярдів доларів. Таким чином, війна спричинила комплексний удар по аграрній галузі, поєднавши масштабне фізичне руйнування активів із суттєвим економічним тиском на виробників, що поглиблює виклики продовольчої безпеки як в Україні, так і у світовому вимірі [14].

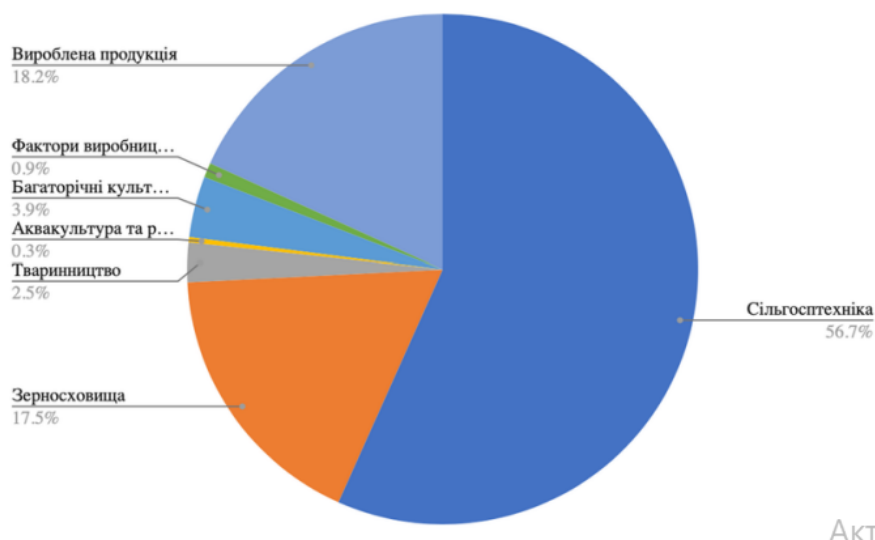

Рис .2.4. Розподіл збитків за категоріями*

**на основі [14].*

Пошкодження та знищення сільськогосподарської техніки становлять найбільшу частку прямих збитків аграрного сектору – загалом 5,8 млрд доларів США. Такий високий показник пояснюється як масштабами руйнувань, так і підходом до оцінки втрат. У середньому 18,6% наявного парку техніки зазнали повного або часткового пошкодження внаслідок військової агресії РФ, хоча рівень втрат відрізняється залежно від виду машин та обладнання.

Суттєве зростання вартості цієї категорії збитків пов'язане також із методикою оцінки, яка ґрунтується не на залишковій (балансовій) вартості, а на вартості повної заміни пошкодженої техніки новою. Відповідно, розрахунки базуються на припущенні, що всі непридатні до експлуатації агрегати мають бути повністю замінені, що суттєво збільшує загальний обсяг збитків.

У цілому внаслідок війни повністю чи частково пошкоджено близько 181 тис. одиниць сільськогосподарської техніки та устаткування. Найбільші втрати припадають на трактори: близько 18,2 тис. одиниць знищено повністю, приблизно 6,8 тис. отримали пошкодження, але можуть бути відновлені. Вартість заміни знищених і пошкоджених тракторів оцінюється у 1,6 млрд доларів США, що робить цю категорію ключовою в загальній структурі збитків аграрного сектору (табл. 2.3)

*Таблиця 2.3. Збитки сільського господарства від війни за видами**

Вид техніки	Повністю зруйновано, од.	Частково зруйновано, од.	Збитки, млн дол. США
Усього сільськогосподарська техніка			5831.9
Трактори	130 529	18 184	1611.3
Вантажні автомобілі	78 678	9 899	511.0
Зернозбиральні комбайни	31 588	4 663	978.7
Машини для збирання овочів і баштанних культур	447	118	9.8
Сільськогосподарські причеи, напівпричеи	64 800	8 474	185.3
Плуги	51 447	6 612	146.3
Культиватори	71 633	11 590	282.6
Борони	160 004	19 496	403.9
Сівалки (крім сівалок для добрив)	66 511	10 917	882.6

Косарки	10 196	1 356	8.2
Розпушувачі-підшивачі	16 862	2 385	69.9
Прес-пакувальники, у тому числі преси-підбирачі	8 226	1 039	40.1
Розкидачі гною та добрив (включаючи сівалки добрив)	23 878	2 683	52.9
Очисники зерна	21 591	3 016	63.9
Доїльні та молочні апарати	4 334	400	7.1
Очищувачі та охолоджувачі молока	2 555	209	3.6
Машини для приготування кормів	4 046	420	7.4
Роздавачі кормів	5 040	472	13.3
Роздавачі кормів	5 040	472	13.3
Транспортери гною	11 958	1 094	3.3
Трактори (домогосподарства)	180 078	25 407	453.1
Зернозбиральні комбайни (домогосподарства)	14 586	2 168	97.6

**на основі [14, с.28-29].*

Відповідно, подібно до RDNA, приблизно 2,8 мільйона тон зерна та 1,2 мільйона тон олійних культур, які знаходяться на окупованих територіях, є пошкодженими або вкраденими, що призвело до збитків у розмірі 1,87 мільярда доларів США. Крім того, знищення та крадіжка ще приблизно 124 тисячі тон добрив, 587 тон засобів захисту рослин і 11,6 мільйонів літрів палива завдали ще 95 мільйонів доларів збитків у цій категорії [14].

Таблиця 2.4. Викрадені/втрачені фактори виробництва та вироблена продукція*

Вид техніки	Повністю зруйновано, од.	Збитки, млн дол. США
Добрива (тон)	123 825	67.4
Засоби захисту рослин (тон)	587	6.7
Паливо (т. л.)	11 582	21.2
Зернові (т. тон)	2 811	983.7
Соняшник (т. тон)	1 227	888.4

**на основі [14, с.29].*

Загальні прямі збитки у тваринництві, спричинені виключно скороченням поголів'я (зокрема втрати 238 тис. голів великої рогатої худоби), оцінюються у 254 млн дол. США, тоді як сукупні втрати від зниження обсягів виробництва протягом аналізованого періоду сягають 5,6 млрд дол. США. Найбільш відчутних наслідків галузь зазнала через скорочення виробництва молока, що зумовило непрямі втрати у розмірі 2,9 млрд дол. США за три роки.

Масштаби завданих збитків свідчать про те, що повне відновлення виробничого потенціалу аграрного сектору вимагатиме значних фінансових ресурсів. Автори звіту виокремлюють дві ключові групи потреб – реконструкцію та відновлення, загальний обсяг фінансування для яких оцінюється у 56,1 млрд дол. США.

Додатковим критичним чинником є те, що Україна нині залишається найбільш замінованою країною світу: приблизно 30% її території та близько 10% земель сільськогосподарського призначення потребують обстеження й гуманітарного розмінування. За оцінками, виконання цих робіт потребуватиме понад 41 млрд дол. США, і їх реалізація є неможливою без масштабної міжнародної підтримки

Такі тенденції підкреслюють масштаб економічних втрат аграрного сектору та необхідність системних заходів для стабілізації ринку, підтримки виробників та відновлення конкурентоспроможності галузі.

Попри масштабні виклики, частині вітчизняних агрохолдингів вдалося оперативно адаптуватися до нових умов функціонування та зберегти виробничу діяльність. У відповідь на логістичні обмеження та порушення традиційних ланцюгів поставок підприємства активно шукали альтернативні маршрути експорту, впроваджували сучасні технології для підвищення ефективності виробництва та диверсифікували ринки збуту з метою зменшення залежності від окремих напрямів постачання [22].

До основних інструментів, які сприяли адаптації агрохолдингів до умов воєнного стану, належать (рис. 2.5):

Рис. 2.5. Основні інструменти адаптації українських агрохолдингів до умов війни*

**на основі аналізу джерела [22, 28].*

Показовими є приклади низки великих аграрних компаній, які змогли успішно перебудувати свою діяльність у відповідь на різке погіршення зовнішніх умов. Серед таких підприємств – агродистриб’ютор ТОВ «Агросем», а також провідні холдинги ПрАТ МХП, АТ Kernel, ТОВ «ТАС-Агро», які оперативно адаптували логістичні процеси, оптимізували виробничі операції та диверсифікували канали збуту. Їхня здатність швидко реагувати на кризові зміни стала одним із чинників збереження продовольчої стабільності в країні.

З метою підтримки аграрного бізнесу та стимулювання його життєздатності в умовах воєнного стану Уряд України запровадив комплекс антикризових заходів. До ключових інструментів державного реагування належать

- спрощення бюрократичних процедур для агровиробників, що пришвидшило доступ до необхідних ресурсів та послуг;
- дозвіл на використання сільськогосподарської техніки без додаткової реєстрації, що скоротило адміністративні витрати та пришвидшило весняно-польові роботи;

- спрощення процедур імпорту насіння, що дозволило уникнути дефіциту високоякісного посівного матеріалу;
- запровадження нульової ставки акцизного податку на пальне;
- зниження ставки ПДВ на пальне до 7%, що зменшило навантаження на виробничі витрати аграріїв.

У сукупності ці заходи створили базові умови для стабілізації діяльності аграрного сектору, а також сприяли збереженню виробничого потенціалу та продовольчої безпеки країни.

Унаслідок повномасштабної війни, економіка України зазнала значних втрат. Понад 10 млн українців (~25% населення) покинули свої домівки, у тому числі за різними оцінками від 3 до 5 млн залишаються за кордоном. Рівень безробіття у середньому за 2022 рік оцінено Нацбанком (інфляційний звіт) у 25-26%, що відповідає загальній кількості безробітних у 3.2 млн осіб. Рівень заробітної плати, за експертними оцінками, знизився на 30-50% у різних сферах економічної діяльності. Видатки бюджету зросли майже вдвічі через збільшення витрат на оборону, підтримку бізнесу та гуманітарну допомогу [7].

Повномасштабна війна РФ проти України спричинила безпрецедентні за масштабами потрясіння для аграрного сектору, який до 2022 року був ключовою рушійною силою національної економіки та одним із провідних постачальників продовольства на світові ринки. Внаслідок бойових дій галузь зазнала як значних прямих руйнувань матеріальних активів – техніки, інфраструктури, земельних ресурсів, – так і глибоких економічних втрат, пов'язаних зі скороченням виробництва, падінням внутрішніх цін та порушенням логістичних ланцюгів.

Загальний обсяг знищених і пошкоджених активів оцінюється у десятки мільярдів доларів США, при цьому найбільш капіталомісткими є втрати сільськогосподарської техніки, складських потужностей, транспортної інфраструктури та запасів продукції. Значно погіршилася цінова кон'юнктура – розрив між внутрішніми та експортними цінами досяг рекордних величин, що суттєво знизило прибутковість виробників.

Виробництво основних видів сільськогосподарських культур скоротилося на 25-40%, а мільйони гектарів земель залишаються замінованими або деградованими внаслідок бойових дій. Утрати завдали удару не лише поточному виробничому циклу, а й майбутньому агропотенціалу країни, оскільки знищення техніки, зрошувальних систем та елеваторної інфраструктури потребуватиме багаторічного відновлення.

Разом із цим українські аграрії продемонстрували високу адаптивність, знаходячи альтернативні логістичні маршрути, перебудовуючи виробничі процеси та залучаючи доступні інструменти державної та міжнародної підтримки. Галузь зберегла здатність функціонувати, що стало критично важливим для внутрішньої продовольчої безпеки та підтримання експортного потенціалу України.

Отже, війна не лише завдала аграрному сектору колосальних збитків, але й загострила структурні проблеми, виявила вразливість логістики та інфраструктури, а також визначила нагальну потребу у комплексному післявоєнному відновленні, модернізації та інтеграції з європейськими стандартами. Водночас здатність галузі швидко адаптуватися дає підстави розглядати її як один із ключових драйверів економічного відновлення України у післявоєнний період.

2.3. Державна політика та програми післявоєнного відновлення аграрного сектору

У 2022-2023 роках аграрний сектор України отримав суттєву фінансову та технічну підтримку з боку міжнародних партнерів, серед яких Світовий банк, Європейський інвестиційний банк, уряди Німеччини, Японії та Канади [8]. Ця допомога стала ключовим чинником стабілізації виробничої діяльності аграріїв та пом'якшення наслідків війни для продовольчої системи країни.

Важливою інституційною ініціативою Уряду України стало впровадження програми «ДАР» (Державний аграрний реєстр) – автоматизованої електронної платформи, орієнтованої на системну підтримку сільськогосподарських

виробників. Після реєстрації та надання згоди на обробку персональних даних у системі формується персональний електронний кабінет агровиробника. У ньому автоматично відображаються відомості з державних реєстрів, зокрема щодо господарської діяльності підприємства, земельного банку, поголів'я тварин та інших характеристик виробництва.

Функціонально ДАР відповідає аналогічним реєстрам країн Європейського Союзу, що забезпечує прозорість даних та уніфікований доступ до механізмів державної підтримки. Зареєстровані користувачі отримують можливість подавати заявки на державні субсидії, пільгові та цільові кредитні програми, а також на фінансову та технічну допомогу від ЄС і міжнародних донорів.

Запуск ДАР став важливим елементом інституційної модернізації та наближення української системи підтримки агровиробників до європейських стандартів. Це, у свою чергу, є вагомим кроком у підготовці України до майбутнього членства в Європейському Союзі [30].

На початку вересня 2022 року в ДАР впроваджено перші програми підтримки для виробників, які обробляють від 1 до 120 гектарів земель або утримують від 3 до 100 корів. Перша програма передбачала виплату в розмірі 3 100 грн на гектар (з максимальним лімітом до 120 гектарів), друга – виплату в розмірі 5 300 грн на кожну корову. [21].

Банківське кредитування в Україні є одним із найважливіших та найефективніших інструментів залучення фінансових ресурсів аграрними підприємствами. Його ключова перевага полягає у відносно швидкому отриманні необхідних коштів для забезпечення поточної діяльності, що вирізняє цей механізм від інших джерел фінансування. Водночас важливе значення має якість взаємодії між аграрними виробниками та банківськими установами, оскільки саме від ефективності співпраці залежить доступність і вартість кредитних ресурсів.

На рис. 2.6 подано аналітичні дані щодо розвитку банківського кредитування аграрних підприємств в Україні.

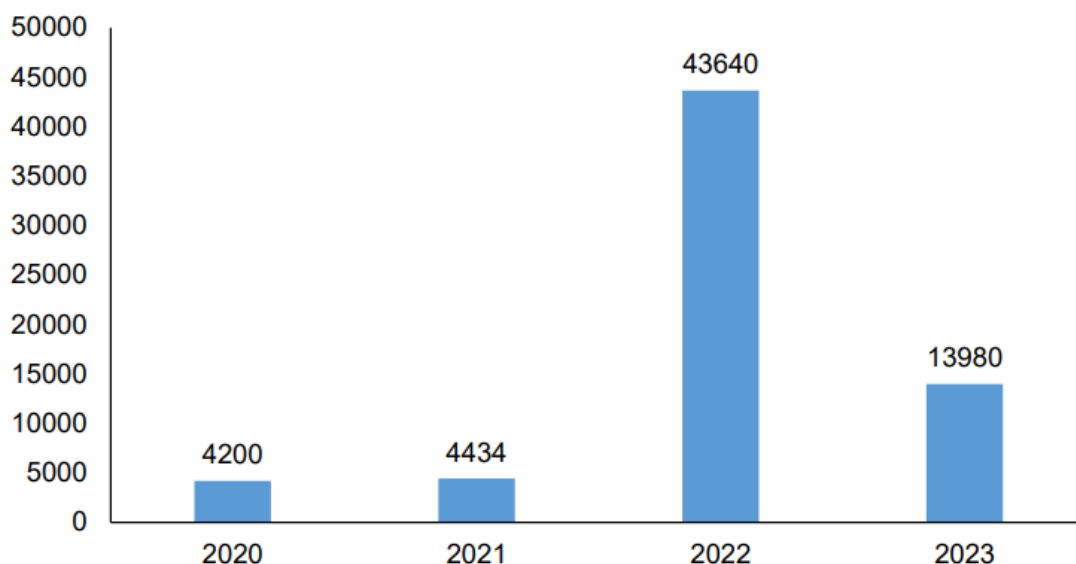

Рис. 2.6. Кількість суб'єктів підприємництва агропромислового комплексу, які отримали банківські позики у 2024 р., од.*

**за даними [10, с.365].*

Аналіз рис. 2.6 дає підстави стверджувати, що у 2023 р. кількість аграрних підприємств, які отримали банківські позики, істотно скоротилася порівняно з 2022 р. Водночас упродовж 2022-2023 рр. загальна чисельність підприємств, що звернулися по банківські кредити, зросла. Така тенденція свідчить про погіршення їх фінансового стану та зростання потреби у залученні зовнішніх джерел фінансування, зумовленої наслідками воєнних дій, порушенням логістики та зниженням платоспроможності.

У 2022 році уряд представив План відновлення України на Конференції з питань відновлення України у швейцарському місті Лугано. Він включає 15 національних програм, спрямованих на інтеграцію в Євросоюз, розвиток бізнесу, відбудову чистого середовища, модернізацію соціальної інфраструктури, системи охорони здоров'я тощо.

Процес відновлення України передбачає поетапну реалізацію заходів і охоплює три основні стадії. Перший етап спрямований на відновлення критично важливих сфер, що забезпечують базові умови життєдіяльності населення. Другий – на швидке відновлення соціальної інфраструктури, зокрема освітніх та медичних закладів, а також на створення тимчасового житла для осіб, що втратили домівки. Третій етап стосується довгострокової трансформації країни

– модернізації економіки, інституцій та просторового розвитку. Загалом план відновлення розрахований на десятирічну перспективу.

Однак низка його положень сформульована недостатньо конкретно, що створює ризики неефективної реалізації та можливих зловживань на різних рівнях управління. Саме тому важливо забезпечувати постійний громадський контроль, виявляти потенційні маніпуляції й надавати суспільству достовірну інформацію про реальний стан відновлювальних процесів.

Пріоритетним є й формування правильної суспільної уяви про масштабність та комплексний характер відновлення. Воно стосується не окремих галузей, а кожного громадянина та всіх сфер функціонування держави. Комунікація з населенням має бути відкритою, прозорою й системною. Це дозволить запобігти ситуаціям, коли політичні діячі використовують проекти відновлення як інструмент публічного самопросування.

Показовим є випадок із заявленим залученням Фонду Нормана Фостера до відновлення Харкова. Попри публічний акцент міської ради на участі відомого архітектора, процес співпраці залишався непрозорим, деталі – нечіткими, а роль Фостера – незрозумілою для громади. У результаті інформаційна активність щодо проекту з часом зникла, а реалізація була поставлена на паузу. Подібні кейси засвідчують необхідність широкої суспільної дискусії й контролю над процесами відновлення[21].

Потреба в такій дискусії особливо актуальна у зв'язку з низкою стратегічних питань, які стоять перед державою. Серед них – майбутнє територій, постраждалих від підриву Каховської ГЕС, зміна підходів до водної інфраструктури та енергетики, формування економічних моделей, здатних функціонувати в умовах постійної загрози з боку Росії. Важливими є також питання укріплення безпеки прикордонних міст і підготовки до можливих майбутніх атак – на державному, регіональному й місцевому рівнях.

Попри те, що воєнні дії тривають, процес відновлення вже відбувається, і це слід наголошувати. Окрім державних стратегій, активно розвиваються ініціативи на місцевому рівні та з боку громадянського суспільства. Наприклад,

волонтерська організація *repair.together* з 2022 року відновила 30 будинків на звільнених територіях півночі України та збудувала ще сім нових. Ці приклади демонструють, що відновлення – це не віддалений майбутній етап, а процес, який триває зараз і вимагає участі різних акторів [21].

Відновлення України не завершиться разом із припиненням бойових дій. Воно триватиме до того моменту, коли держава матиме достатній ресурсний, інституційний та людський потенціал для переходу до повноцінного розвитку. Для успішного відновлення важливо усвідомлювати його масштабність і багатовимірність. Кожен громадянин, громада чи інституція можуть знайти свою роль у цьому процесі, а медіа відіграють ключову функцію – допомагати суспільству формувати адекватне розуміння сутності та динаміки відновлення [21].

У 2025 році бюджетні програми з підтримки сільгоспвиробників реалізуються через головних розпорядників бюджетних коштів - Міністерство аграрної політики та продовольства України та Міністерство економіки України. Так, Законом України «Про Державний бюджет України на 2025 рік» Міністерству аграрної політики та продовольства України безпосередньо для підтримки аграріїв, за рахунок загального та спеціального фондів державного бюджету, передбачено кошти в обсязі 6011,0 млн грн (137,7 млн євро).

Так, за програмою КПКВК 2801580 «Фінансова підтримка сільгосптоваровиробників», передбачено 1205,0 млн. грн (27,6 млн євро), з них 205,0 млн грн (4,7 млн євро) - за рахунок загального фонду держбюджету, 1000,0 млн грн (22,9 млн євро) – за рахунок спеціального фонду держбюджету

За програмою КПКВК 2801500 «Підтримка фермерських господарств та інших виробників сільськогосподарської продукції», за рахунок коштів спеціального фонду держбюджету, передбачено 4796,0 млн грн (109,8 млн євро).

Зазначена нижче таблиця 2.5 демонструє динаміку обсягів видатків, передбачених державним бюджетом Мінагрополітики на підтримку аграріїв у 2023-2025 роках.

Таблиця 2.5. Динаміка видатків державного бюджету на підтримку виробників сільськогосподарської продукції, передбачених Мінагрополітики (за обсягами видатків, затверджених на початку бюджетного року, млн грн)*

Назва бюджетної програми	2023 рік	2024 рік	2025 рік
КПКВК 2801580 «Фінансова підтримка сільгосптоваровиробників»	201,0	205,0	1205,0
КПКВК 2801500 «Підтримка фермерських господарств та інших виробників сільськогосподарської продукції»	0,0**	796,0	4726,0
КПКВК 2801460 «Надання кредитів фермерським господарствам»	80,0	80,0	80,0
КПКВК 2801380 «Формування статутного капіталу Фонду часткового гарантування кредитів в сільському господарстві»	360,0	0,0	0,0

*за даними. [9].

Видатками державного бюджету на 2025 рік для Мінекономіки також передбачено кошти, якими можуть скористатися виробники сільськогосподарської продукції. Так, зокрема, за рахунок коштів загального фонду держбюджету, в рамках урядової програми «єРобота», за бюджетною програмою КПКВК 1201350 «Надання грантів для створення або розвитку бізнесу» передбачено 1370,0 млн грн (31,4 млн євро).

Станом на кінець 2024 року частка сектору «Сільське господарство» склала 45 % від загальної кількості користувачів зазначеною програмою.

У квітні 2025 року Український державний фонд підтримки фермерських господарств здійснив перші виплати спеціальної бюджетної дотації для фермерських господарств та інших виробників сільськогосподарської продукції. Загалом дотації отримали 7 766 отримувачів на суму 386,5 млн грн.

Таблиця 2.6. Динаміка видатків державного бюджету на підтримку виробників сільськогосподарської продукції, передбачених Мінекономіки (за обсягами видатків, затверджених на початку бюджетного року, млн грн)

Назва бюджетної програми	2023 рік	2024 рік	2025 рік
КПКВК 1201350 «Надання грантів для створення або розвитку бізнесу»	1 370,0	1 370,0	1 370,0
КПКВК 1201450 «Забезпечення функціонування фонду розвитку підприємництва»	16 000,0	18 000,0	18 000,0
КПКВК 1201310 «Часткова компенсація вартості сільськогосподарської техніки та обладнання вітчизняного виробництва»	0,0**	1 000,0	0,0*
КПКВК 1201340 «Державне стимулювання створення індустріальних парків»	0,0**	1 000,0	0,0*
КПКВК 1201420 «Компенсація витрат за гуманітарне розмінування земель сільськогосподарського призначення»	0,0**	3 000,0	0,0*

* - розпорядженням КМУ від 14.02.2025 № 120-р виділено кошти спеціального фонду.

** - бюджетна програма не була передбачена законом про Державний бюджет України на відповідний рік

*За даними. [9].

Із загального обсягу фінансування 220,78 млн грн було спрямовано на підтримку утримання великої рогатої худоби (корів) усіх напрямів продуктивності. Ще 165,77 млн грн – на утримання маточного поголів'я кіз та/або овець [18].

У післявоєнний період держава суттєво розширила інструменти підтримки тваринницьких господарств, забезпечуючи як доступ до фінансових ресурсів, так і прямі дотації. Тваринники можуть користуватися програмою пільгового кредитування «5-7-9%», у межах якої у 2025 році запроваджено механізм часткової компенсації вартості будівництва та реконструкції тваринницьких комплексів. Це дозволяє агровиробникам модернізувати інфраструктуру, відновлювати потужності та підвищувати стійкість виробництва.

З початку 2025 року за цією програмою 3965 агропідприємств отримали 24,4 млрд грн, а загалом за всіма державними механізмами фінансування 8624 підприємства залучили 54,6 млрд грн кредитних ресурсів. Лише у 2024 році 13

088 агрогосподарств отримали 104,5 млрд грн банківських кредитів, з них 8750 господарств – 46,9 млрд грн за програмою «Доступні кредити 5-7-9».

Важливим елементом підтримки є бюджетні дотації на утримання поголів'я корів та овець (кіз). Розмір дотації становить 7000 грн на одну корову (для господарств із поголів'ям 3-100 корів), 2000 грн на одну вівцю або козу (до 500 голів).

Ці виплати фінансуються за рахунок підтримки міжнародних партнерів. На початку травня Україна отримала другий транш – 390 млн грн від Світового банку, з яких 56,5 млн грн спрямовано на виплати за корів і 2,5 млн грн – за овець та кіз. Перший транш у розмірі 386 млн грн вже було виплачено 7766 фермерським господарствам.

Заявки на отримання дотацій подаються через Державний аграрний реєстр, а виплати здійснюються у міру надходження фінансування [31].

Відновлення економічної активності на територіях України відбувається нерівномірно, що формує асиметричну картину стійкості. Регіони, які прийняли релокований бізнес і мають кращий доступ до внутрішніх та зовнішніх ринків, демонструють відносно високий рівень фінансової стабільності підприємств. Тут економічна структура є більш диверсифікованою, а компанії значно швидше відновлюють операційну діяльність.

Натомість громади, розташовані поблизу лінії бойових дій або ті, що пережили тривалу окупацію, стикаються з високими фінансовими ризиками. Відбувається суттєвий відтік бізнесу, а ті підприємства, що продовжують працювати, функціонують у вкрай вразливому стані. Це засвідчує наявність глибокої міжрегіональної нерівності, яка вимагає не загальних, а таргетованих, ризико-орієнтованих інструментів підтримки, включаючи гранти на відбудову критичної інфраструктури, спеціальні податкові стимули, пільгове кредитування та програми страхування ризиків.

Найбільш критичним фактором залишається людський капітал. Тривалі бойові дії, окупація та інтенсивні обстріли спричинили масові вимушені міграції, що призвели до істотного скорочення населення, зокрема працездатної

його частини. Це становить особливу загрозу для фронтових і деокупованих територій. Ефективність їхнього відновлення прямо залежить від здатності місцевої влади створити передумови для повернення населення: забезпечити житлом, робочими місцями та якісними соціальними послугами.

Міжнародна підтримка залишається інтенсивною, але її структура нерівномірна: понад третина проєктів, які реалізуються в деокупованих громадах, спрямована на відновлення соціальної інфраструктури – закладів освіти, охорони здоров'я, соціальних послуг. Такий фокус є природним, оскільки ці об'єкти зазнали масштабних руйнувань і визначають базові умови життєдіяльності.

Водночас значно менше уваги приділяється відновленню житлового фонду, промислових об'єктів, логістичних вузлів та інфраструктури для бізнесу, що є ключовими для економічного пожвавлення. Також недостатньою залишається підтримка ветеранів, зокрема у сфері реабілітації, працевлаштування та соціальної інтеграції. У низці громад досі не створені інституції, які б відповідали за реалізацію ветеранської політики. Проте саме повноцінна реінтеграція захисників і захисниць є необхідною складовою довгострокової стійкості.

Для забезпечення прозорого та ефективного використання ресурсів держава має прискорити реформу управління публічними інвестиціями, особливо на рівні громад, стимулюючи їх до роботи в єдиній цифровій системі планування та моніторингу проєктів. Хоча між якістю поданих проєктних заявок і обсягом міжнародного фінансування поки що немає прямої залежності, належно підготовлений проєкт є основою для формування довіри донорів та інвесторів, а отже – ключовою умовою для залучення коштів на відновлення [1].

Державна програма відновлення сільського господарства України відіграє ключову роль у формуванні стійкої моделі повоєнного аграрного розвитку. Вона спрямована не лише на ліквідацію наслідків руйнувань, а й на створення фундаменту для модернізації та структурної трансформації сільського господарства відповідно до європейських стандартів та глобальних викликів.

Реалізація програми забезпечує відновлення виробничого потенціалу, розширення доступу аграріїв до фінансових ресурсів, підтримку фермерських господарств, розвиток логістичної та переробної інфраструктури, а також підвищення стійкості продовольчої системи.

Особливу важливість мають заходи з розмінування, відновлення технічних засобів, модернізації зрошувальних систем, підтримки тваринництва та розвитку малих і середніх виробників, оскільки саме вони створюють основу для довгострокової економічної стабільності в регіонах. Програма також підсилює інтеграцію України до європейського аграрного простору через впровадження сучасних цифрових інструментів (наприклад, ДАР), розширення міжнародної співпраці та залучення зовнішнього фінансування.

Підсумовуючи, державна програма відновлення є системним інструментом, що поєднує короткострокові антикризові заходи та довгострокові пріоритети сталого розвитку аграрного сектору. Її ефективна реалізація стане основою для зміцнення продовольчої безпеки країни, відновлення економічного потенціалу сільських територій та формування конкурентоспроможного агропромислового комплексу в умовах євроінтеграції.

РОЗДІЛ 3

ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ ПІСЛЯВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ ТА РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ

3.1. Стратегічні підходи до відбудови та трансформації України після війни

Розв'язана Росією війна проти України створила безпрецедентні умови, за яких громадянське суспільство змушене по-новому осмислювати свої завдання та моделі діяльності. Вимоги часу – забезпечення перемоги, збереження життєздатності країни та подальший розвиток – зумовлюють потребу у формуванні нових підходів до посилення громадського впливу, розширення відповідальності та активізації участі у зміцненні міжнародної підтримки й солідарності з Україною.

У процесі оцінювання перспектив відновлення та підвищення стійкості України важливо враховувати комплекс зовнішніх і внутрішніх тенденцій. У дослідженні «візія стійкості пропозиції щодо громадського порядку денного до URC-2024» систематизовано п'ять груп трендів, які матимуть визначальний вплив на формування політик, пріоритетів та результативність відновлювальних процесів:

1. Посилення базової безпеки. Одним із найбільш гострих викликів залишається потреба у переміщенні населення з регіонів, що зазнають підвищеної небезпеки через їхню безпосередню близькість до кордону з Російською Федерацією. У цьому контексті ключового значення набуває завдання забезпечити результативну соціально-економічну інтеграцію внутрішньо переміщених осіб у нові громади, створивши умови для їх адаптації, зайнятості та повноцінної участі в житті місцевих спільнот.

Окремою складовою повоєнного відновлення є формування дієвих механізмів отримання репарацій, притягнення винних до відповідальності за воєнні злочини та утвердження принципів справедливості. Реалізація цих заходів є критично важливою для забезпечення сталого післявоєнного розвитку та відновлення суспільної довіри.

2. *Поглиблення відносин з ЄС.* Розвиток національних спроможностей дедалі тісніше пов'язується з інноваційним зростанням, що відбувається завдяки поглибленню взаємодії між ринками України та Європейського Союзу. Така інтеграція відкриває додаткові можливості для посилення ЄС за рахунок включення українських виробників до європейських ланцюгів створення доданої вартості. Одним із ключових завдань є розширення та збереження експортного потенціалу України, що потребує не лише підтримки вітчизняних підприємств, а й формування нових, більш стійких логістичних маршрутів.

Важливою складовою є також активне позиціонування України як повноправного учасника зовнішньополітичних процесів ЄС. Для ефективного просування євроінтеграційного курсу необхідно зміцнювати компетентності українських переговорників та забезпечувати їхню постійну взаємодію з відповідними інституціями та зацікавленими сторонами.

3. *Децентралізація.* Продовження реформи децентралізації потребує врахування нових демографічних, безпекових та економічних реалій, сформованих унаслідок війни. У цих умовах особливої актуальності набуває розроблення та впровадження державних програм, спрямованих на підтримку та розвиток різних функціональних типів територій. Важливим інструментом ухвалення рішень стає аналіз територіального впливу, який має системно застосовуватися органами виконавчої влади для оцінювання наслідків політик на місцевому рівні.

Ефективне управління неможливе без належної координації секторальних політик у межах територіальних громад, що дозволяє узгоджувати пріоритети розвитку та оптимізувати використання ресурсів. Окремої уваги потребує зміцнення громадського сектору, адже його активна участь сприяє підвищенню прозорості, підзвітності та демократичності локальних систем управління.

4. *Розвиток людського капіталу.* Важливою передумовою стійкого розвитку є забезпечення безперервного функціонування освітньої системи та створення безпечних і доступних освітніх просторів. У цих умовах відбувається переорієнтація державного замовлення на підготовку фахівців, які є критично

важливими для відбудови країни, реалізації програм відновлення та розвитку оборонно-промислового комплексу. Поряд із традиційними формами підготовки зростає значення короткострокових, практично орієнтованих освітніх програм, що здатні оперативно реагувати на актуальні потреби ринку праці.

Особливе місце займає робота з дітьми та молоддю, адже саме вони формують основу майбутнього соціального капіталу та визначають довгострокові перспективи розвитку суспільства. Важливим напрямом є також взаємодія з українською діаспорою з метою стимулювання повернення фахівців до України.

Успроможнення громадян – передусім внутрішньо переміщених осіб – для інтеграції на нових територіях та їх повернення до активної участі в економічному житті передбачає розвиток якісних соціальних послуг, підтримку зайнятості та розширення можливостей для професійного зростання.

5. Зелене відновлення. Важливою складовою процесу відновлення є усунення екологічних наслідків, спричинених бойовими діями, що охоплює відновлення природних екосистем, рекультивацію пошкоджених земель та відновлення якості довкілля. Стратегічний курс на декарбонізацію та досягнення кліматичної нейтральності відкриває нові можливості для розвитку інноваційного потенціалу національної економіки, сприяє підвищенню рівня екологічної безпеки та збереженню здоров'я громадян.

Одним із ключових напрямів є впровадження принципів «зеленого» відновлення у процеси модернізації критичної інфраструктури, що передбачає використання екологічно безпечних технологій, енергоефективних рішень та сталих підходів до відбудови.

Запропоноване бачення стійкості та відновлення України ґрунтується на інтеграції безпекових, економічних, соціальних, екологічних та інституційних пріоритетів, що мають забезпечити здатність держави адаптуватися до наслідків війни та формувати умови для довгострокового розвитку. Комплексний підхід передбачає одночасне зміцнення оборонного потенціалу, модернізацію

критичної інфраструктури, підтримку людського капіталу, розвиток інноваційної економіки та утвердження демократичного врядування на всіх рівнях.

Ключовим елементом запропонованих заходів є орієнтація на людиноцентричність, що передбачає створення сприятливого середовища для реалізації потенціалу громадян, забезпечення їхньої безпеки, залучення до процесів прийняття рішень та відновлення соціальної згуртованості. Таке бачення підсилюється важливістю міжнародної солідарності, інтеграції України до європейського простору та розширення участі в глобальних політичних і економічних мережах.

Загалом сформовані пропозиції відображають прагнення поєднати нагальні потреби відновлення з довгостроковими завданнями трансформації держави. Це створює підґрунтя для побудови стійкої, інклюзивної, конкурентоспроможної та демократичної України, здатної ефективно реагувати на виклики та використовувати нові можливості розвитку.

3.2. Роль диверсифікації сільської економіки у післявоєнному відновленні та розвитку аграрних підприємств

У процесі післявоєнного відновлення України особливої ваги набуває питання раціонального використання природних ресурсів та збереження культурних ландшафтів, що традиційно забезпечуються сільським і лісовим господарством. Саме ці галузі формують основу життєдіяльності сільських територій та створюють передумови для розвитку інших секторів економіки. Водночас надмірна інтенсифікація аграрного виробництва, застосування ресурсномістких технологій та порушення принципів сталого землекористування можуть спричиняти істотне екологічне навантаження, погіршуючи стан біорізноманіття, водних і ґрунтових ресурсів, а також посилюючи прояви кліматичних змін.

Європейський досвід свідчить, що зростання попиту на продукцію сільського та лісового господарства, поєднане з трансформацією ринкової політики та технологічним прогресом, часто приводить до спеціалізації

виробництва та зростання антропогенного тиску на природне середовище. Разом із тим інтенсифікація аграрної діяльності нерідко стає рушійною силою економічного розвитку територій, створюючи нові можливості для зайнятості та підвищення добробуту населення.

У післявоєнний період перед Україною постає аналогічний виклик: необхідність поєднати економічне відновлення та зростання аграрного сектору з одночасним дотриманням екологічних та соціальних стандартів розвитку. Саме в цьому контексті особливої значущості набуває диверсифікація сільської економіки, яка здатна зменшити залежність громад та аграрних підприємств від вузької спеціалізації, підвищити їхню стійкість до зовнішніх ризиків, сприяти створенню нових видів діяльності та джерел доходів, а також забезпечити більш збалансоване використання природних ресурсів.

Таким чином, диверсифікація виступає ключовим інструментом досягнення гармонії між економічними потребами відновлення та екологічними вимогами сталого розвитку, формуючи основу для модернізації та довгострокового зміцнення аграрних підприємств у Для узгодження соціальних, економічних і екологічних пріоритетів розвитку сільських територій у Європейському Союзі функціонує розгалужена політика сільського розвитку, яка постійно модернізується у відповідь на нові виклики. Визначення Європейської комісії підкреслює, що політика сільського розвитку покликана доповнювати інструменти ринкової підтримки та заходи із забезпечення стабільності доходів, що реалізуються в межах Спільної аграрної політики (САП) ЄС, а також сприяти досягненню її стратегічних цілей.

Крім того, ця політика повинна враховувати ключові завдання політики згуртування, інтегруючи її економічні та соціальні пріоритети в розвиток сільських регіонів. Такий підхід спрямований на зміцнення конкурентоспроможності сільських територій як середовища проживання та господарської діяльності, а також на підтримку їхнього сталого розвитку.

Беручи до уваги складність викликів, що стоять перед сільськими територіями, та стратегічну важливість їхнього розвитку для ЄС, були

сформовані основні принципи й підходи до реалізації політики сільського розвитку. Вони визначають напрями державної підтримки, інструменти стимулювання економічної активності та механізми забезпечення стійкості місцевих громад [34]. Відтак, зважаючи на складність та важливість місії сучасної політики сільського розвитку в ЄС, сформовані основні підходи до її реалізації:

по-перше, політика сільського розвитку ЄС пропонує *гнучкий підхід*, заснований на субсидіарності та співпраці. Це означає, що при проектуванні політики сільського розвитку на національному рівні, незважаючи на спільні принципи та пріоритети, країни-члени ЄС є повноправними у визначенні власного “меню” заходів підтримки розвитку сільських територій, цінність яких визначається з огляду на специфічні галузеві та територіальні обмеження конкретного сільського регіону, його переваг та слабкостей;

по-друге, гарантування цілеспрямованого використання ресурсів вимагає від політики сільського розвитку застосування *стратегічного підходу*, що базується на дотриманні пріоритетів стратегій, прийнятих у Лісабоні та Гетебурзі щодо примноження робочих місць і забезпечення сталого розвитку, та національних пріоритетів розвитку сільської місцевості;

по-третє, дотримання *тематичного підходу*, який передбачає групування заходів довкола відповідних об’єктів впливу (відомих на програмному рівні як аксиси): економічний – конкурентоспроможність та зайнятість; екологічний – біорізноманіття, зміни клімату, сталі основи природокористування; соціальний – якість життя;

по-четверте, політика сільського розвитку заснована на *інтегрованому підході*, що демонструється завдяки визначеним для неї завданням, які відображають економічні, соціальні та екологічні пріоритети. Крім того, незважаючи на їх віднесення до конкретного аксису, їх виконання забезпечує значно ширший результат, відчутний і в інших сферах [36, с.5].

політика сільського розвитку повинна забезпечувати багатовимірний ефект, центральне місце в якому займають інвестиції в людський капітал. У

післявоєнний період це набуває особливої актуальності, оскільки саме розвиток людських ресурсів є передумовою відновлення економічної активності, створення нових робочих місць і підвищення стійкості аграрного сектору. Підтримка розвитку людського потенціалу дозволяє забезпечити адаптацію сільського населення до умов ринкової економіки, сприяє пошуку нових каналів збуту продукції, зменшує вразливість до ринкових ризиків та стимулює активізацію підприємництва. Сукупність цих факторів формує підґрунтя для модернізації управління агропродовольчими ланцюгами, більш ефективного використання інфраструктури та впровадження екологічно відповідальних практик землекористування.

підвищення конкурентоспроможності аграрного сектору у післявоєнний час є можливим завдяки комплексним заходам, що забезпечують галузь необхідними знаннями, компетенціями та матеріальними ресурсами. Системи передачі знань, поширення інновацій та впровадження сучасних технологій стають ключовими інструментами забезпечення якості аграрної продукції, підвищення продуктивності та диверсифікації виробництва. Це особливо важливо з огляду на руйнування, завдані війною інфраструктурі, технологічним потужностям та сільським громадам, які потребують інноваційних рішень для відновлення та подальшого розвитку.

підвищення якості життя у сільській місцевості – ще один ключовий напрям післявоєнного відновлення. Він передбачає модернізацію місцевої інфраструктури, розвиток соціальних послуг, створення додаткових можливостей для зайнятості та підтримку диверсифікації економічної діяльності в сільських громадах. Особливу роль у цьому процесі відіграє ініціатива LEADER, що реалізує підхід «знизу-вгору» та сприяє залученню громад до планування розвитку, впровадження інновацій і формування стійких економічних моделей у післявоєнний період.

Таким чином, можна стверджувати, що в політиці сільського розвитку питання диверсифікації сільської економіки посідає особливо важливе місце. Це зумовлено не лише визначенням диверсифікації як одного з пріоритетних

напрямів, але й значною часткою фінансових ресурсів, спрямованих на підтримку відповідних заходів.

Спрямування фінансової допомоги на розвиток диверсифікації має на меті створення нових можливостей для зайнятості сільського населення та формування умов для стійкого зростання сільських територій. Ідеться, передусім, про підтримку набуття нових навичок, розвиток підприємницьких ініціатив та реалізацію локальних стратегій, які забезпечують довготривалу привабливість і конкурентоспроможність сільських громад. У контексті післявоєнного відновлення це має подвійне значення: диверсифікація сприяє не лише економічній стабілізації, а й соціальній адаптації населення, що є необхідним для повернення життєздатності територій.

При цьому для формування ефективної національної моделі сільського розвитку важливе значення має розуміння структурно-логічного механізму диверсифікації сільської економіки та визначення основних груп її бенефіціарів (рис. 3.1). Саме такий підхід дозволяє оцінити реальний вплив інструментів підтримки на розвиток сільських територій та їхню здатність до відновлення й довгострокового функціонування.

Представлена схема реалізації диверсифікації сільської економіки в ЄС дає змогу окреслити як ключові напрями цього процесу, так і коло потенційних учасників, задіяних у його впровадженні. Водночас важливим аспектом є аналіз інструментів, що забезпечують ефективність диверсифікаційних заходів. Саме від коректного добору таких інструментів, з урахуванням специфічних умов конкретного сільського регіону та відповідності принципам комплексного триєдиного підходу, що застосовується в ЄС, залежить характер соціальних, економічних і екологічних наслідків для територій.

Процес формування оптимального набору інструментів диверсифікації визначається низкою факторів:

- цільовими орієнтирами диверсифікації на певній території та очікуваними результатами її впровадження;

- рівнем інституційної залученості суб'єктів ініціатив – від органів Європейського Союзу та національних урядових структур до місцевих громад і неурядових організацій;
- спроможністю та зрілістю соціального капіталу регіону, зокрема готовністю населення підтримувати зміни, брати участь у проєктах розвитку та використовувати нові можливості.

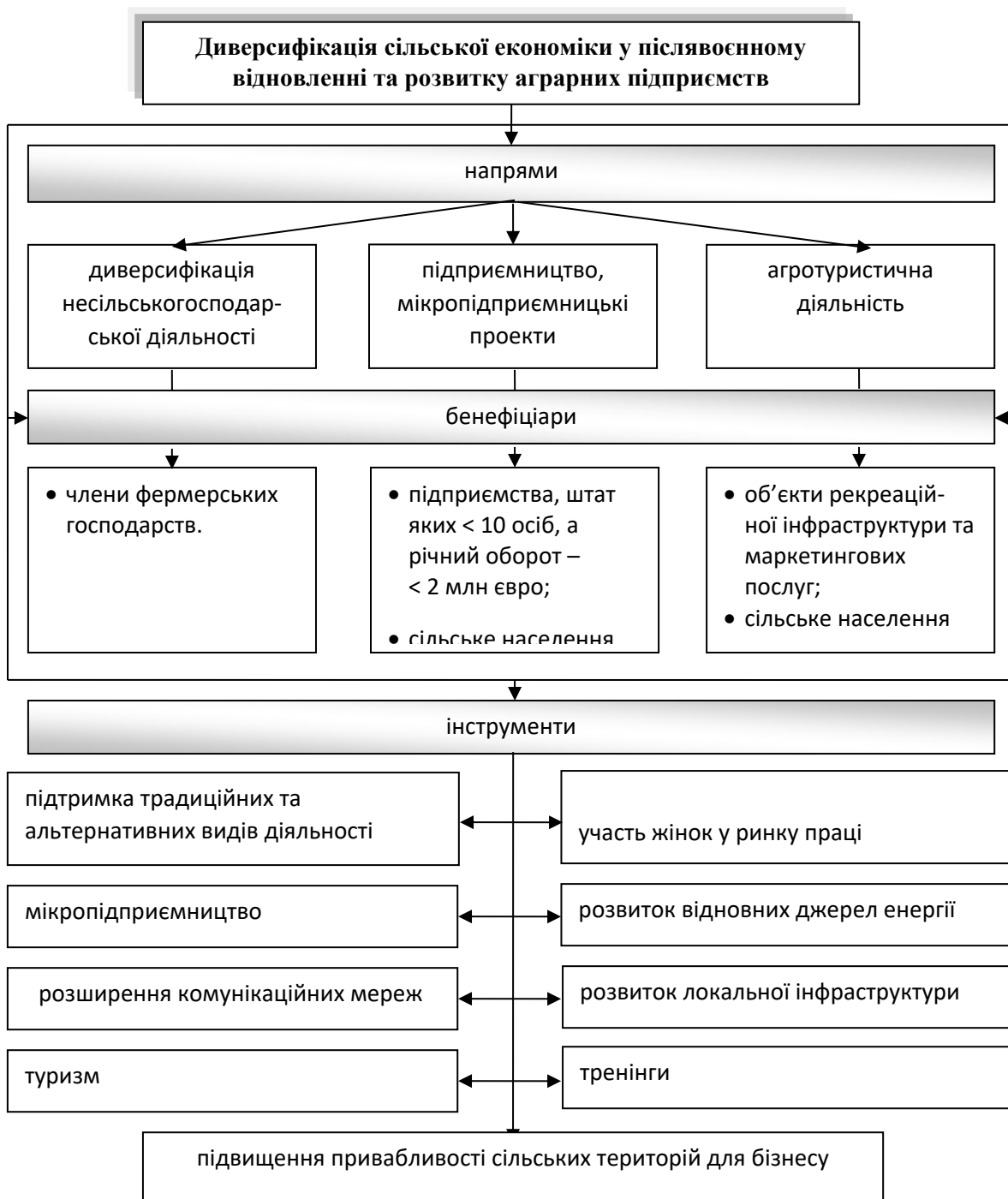

Рис. 3.1. Структурно-логічна схема імплементації диверсифікації сільської економіки в країнах-членах ЄС Джерело: [29]

У післявоєнному контексті в Україні ці чинники набувають особливого значення, адже ефективність диверсифікації буде залежати не лише від економічних передумов, а й від здатності сільських громад мобілізувати власні ресурси, адаптувати інструменти під локальні потреби та забезпечувати сталість впроваджуваних ініціатив.

Існуючий досвід країн-членів ЄС дозволяє сформулювати основні характеристики згаданих інструментів, особливо тих, що вже довели свою вагомість для досягнення загальної мети процесу диверсифікації сільської економіки (табл. 3.1):

Таблиця 3.1. Характеристика інструментів диверсифікації сільської економіки ЄС

Інструменти	Характеристика
Підтримка традиційних та альтернативних видів діяльності	Диверсифікація необхідна для економічного зростання, зайнятості та сталого розвитку сільської місцевості, а тому сприяє кращому територіальному балансу в економічній, та соціальній сферах. Туризм, ремесла, постачання сільських територій необхідними благами є секторами зростання у багатьох регіонах та пропонують можливості для диверсифікації як у сільському господарстві, так і поза ним
Участь жінок у ринку праці	Для більшості сільських територій характерне неадекватне надання послуг по догляду за дітьми, що створює відчутні бар'єри для повноцінної участі жінок у економічній діяльності. Локальні ініціативи повинні сприяти вирішенню цієї проблеми, щоб полегшити доступ сільських жінок до трудової діяльності та бізнес-ініціатив
Мікропідприємництво	Розвиток мікропідприємництва може будуватися на традиційному досвіді або потребувати нових навиків, особливо коли йдеться про комбінування з новим обладнанням, тренінгами та коучингом, а тому сприяє просуванню підприємництва та розвитку економічного базису сільських територій

Підвищення привабливості сільських територій для бізнесу	Об'єднання зусиль суб'єктів сільського розвитку у поєднанні з диверсифікацією, створенням бізнес-структур, активізацією потоків інвестицій у сільську культурну спадщину, інфраструктуру для локальних послуг та реновації підтримуватимуть покращення економічних перспектив та якості життя у сільській місцевості
Розвиток відновних джерел енергії	Розвиток постачання та інноваційного використання відновних джерел енергії сприятимуть формуванню нових видів аграрної та лісогосподарської продукції, диверсифікації сільського господарства
Тренінги	Особлива направленість інформаційних програм на сільську молодь, формування навиків, необхідних для агротуризму, рекреації, екологічних послуг та традиційних видів сільської економічної діяльності
Туризм	Туризм є головним сектором зростання в багатьох сільських регіонах та повинен розвивати існуючу культурну та природну спадщину. Проте для його подальшої активізації необхідні сучасні комунікаційні технології, які сприяють просуванню, маркетингу, реалізації туристичних проектів, особливо коли це дозволяє отримувати доступ до інформації про невеликі туристичні об'єкти та агротуристичні садиби
Розширення комунікаційних мереж	Розвиток комунікаційних мереж є життєво важливим для диверсифікації сільської економіки, як і для локального розвитку, формуючи базис для використання переваг електронних бізнес-технологій
Розвиток локальної інфраструктури	Значні інвестиції для розвитку локальної інфраструктури будуть зроблені в напрямі розвитку ключових комунікацій, транспорту, енергетичних та водних шляхів. Основна підтримка буде доступна зі сторони структурних фондів ЄС, починаючи від трансєвропейських мереж аж до формування зв'язків між бізнесом та науковими парками. Задля множинного ефекту, який асоціюється із зайнятістю та зростанням, локальна інфраструктура, що підтримуватиметься

	програмами сільського розвитку, може відігравати ключову роль в об'єднанні можливих інвестицій з локальними стратегіями диверсифікації
--	--

**Джерело: [38]*

Отже, зрівноважений розвиток сільських територій у післявоєнний період передбачає активізацію економічної діяльності, спрямованої на підвищення ефективності сільської економіки загалом та аграрного виробництва зокрема, яке традиційно виконує системоутворюючу функцію. Не менш важливою складовою є забезпечення гідної якості життя сільського населення, збереження культурної спадщини громад та підтримання екологічного балансу, особливо зважаючи на масштабні екологічні збитки, завдані війною.

У цьому контексті диверсифікація сільської економіки відіграє ключову роль у відновленні та модернізації сільських територій. Вона сприяє формуванню нових джерел доходів, створенню робочих місць, підвищенню економічної стійкості та зменшенню залежності від вузькоспеціалізованих видів діяльності. Проте, як показує досвід ЄС, ефективність диверсифікації значною мірою залежить від специфічних національних умов, які можуть стати додатковими викликами у процесі відновлення.

До таких викликів у післявоєнній Україні належать:

- стан та структура зайнятості в аграрному секторі й поза ним, ступінь готовності фермерів і місцевого населення включатися у нові види економічної діяльності, а також наявність перспективних ніш для створення інноваційних робочих місць;
- якість і доступність людського капіталу, тобто рівень освіти, кваліфікації та підприємницьких компетенцій населення, наявність мотивації до професійної переорієнтації, готовність до ризику й потреба у навчальних програмах, особливо для молоді та ветеранів;
- локальні можливості для економічного розвитку, що охоплюють доступність фінансування, стан інфраструктури, соціальний капітал громад, рівень їхньої самоорганізації та здатність реалізовувати проекти сталого використання внутрішнього потенціалу територій;

У післявоєнних умовах ці виклики проявляються значно гостріше, ніж у стабільних економіках країн ЄС. Різний рівень руйнувань територій, неоднорідна демографічна ситуація, масштабна внутрішня міграція та зміна економічних пріоритетів ускладнюють можливість розроблення єдиного універсального підходу. Тому їх врахування є критично важливим при формуванні національних стратегічних планів відновлення та локальних стратегій розвитку громад, що мають адаптувати диверсифікаційні інструменти до конкретних потреб і ресурсів територій.

3.3. Роль інвестицій та фінансової підтримки у післявоєнній реконструкції України

Післявоєнна реконструкція України є комплексним і багатовимірним процесом, що охоплює відновлення інфраструктури, модернізацію економіки, відбудову соціальної сфери та підвищення стійкості держави до майбутніх викликів. Реалізація таких масштабних завдань неможлива без значних фінансових ресурсів, що робить інвестиції та фінансову підтримку одним із ключових чинників успішного відновлення. За попередніми оцінками міжнародних організацій, потреби України у фінансуванні відбудови вимірюються сотнями мільярдів доларів, а отже – держава, приватний сектор та міжнародні партнери повинні діяти синхронно, формуючи багаторівневу систему підтримки.

Роль інвестицій у повоєнному відновленні виходить за межі простого покриття збитків. Йдеться про створення основи для стійкого економічного зростання, цифрової та зеленої трансформації, модернізації аграрного сектору, енергетики, транспортної інфраструктури та регіонального розвитку. Міжнародні фінансові інституції, зокрема ЄС, Світовий банк, ЄБРР та МВФ, уже сьогодні забезпечують значний обсяг фінансової підтримки, включаючи гранти, пільгові кредити та гарантійні інструменти. Водночас активізація приватних інвестицій потребує створення сприятливого інституційного

середовища, прозорих правил, дієвих механізмів управління ризиками та гарантій безпеки [11].

В межах дослідження «Індекс інвестиційної привабливості України», яке European Business Association (EBA) здійснює протягом останніх тринадцяти років, простежується суттєвий вплив повномасштабної війни на оцінки інвестиційного клімату держави. Інтегральний показник індексу у першій половині 2022 року знизився на 0,5 пункта та становив 2,17 із 5 можливих, що відображає різке погіршення бізнес-очікувань та загального рівня ризиків. У другій половині 2022 року фіксується певне відновлення ділової активності й довіри інвесторів, що спричинило незначне зростання індексу до 2,48 пунктів. За результатами 2023 року показник залишився на подібному рівні – 2,44 пунктів, що свідчить про обережний оптимізм бізнесу та стабілізацію оцінок інвестиційної привабливості в умовах триваючих викликів (рис. 3.2) [20]

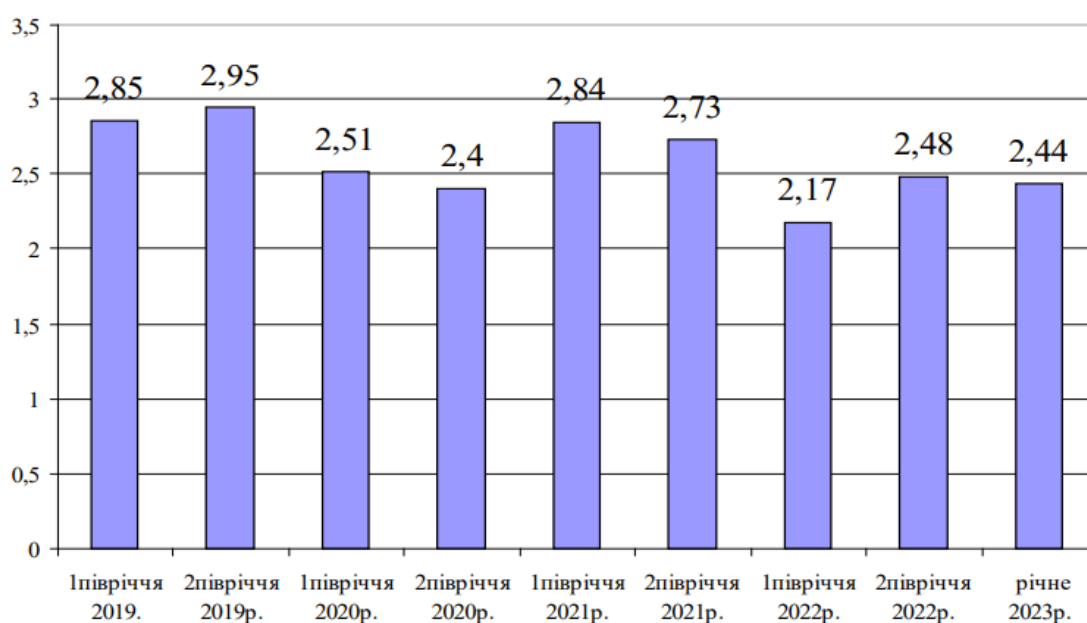

Рис. 3.2. Індекс інвестиційної привабливості України в рейтингу European Business Association*

* побудовано авторами на основі [35].

Попри те, що загальна оцінка інвестиційного клімату з боку виконавчих директорів компаній – членів Європейської Бізнес Асоціації у 2023 році залишалася переважно негативною, простежується позитивний зсув у настроях інвесторів. Зокрема, кількість топменеджерів, які розглядають можливість

нових інвестицій в Україну, майже подвоїлася, що свідчить про поступове формування очікувань щодо стабілізації та перспективності ринку.

За результатами опитування, 84% респондентів усе ще оцінюють інвестиційний клімат як несприятливий. Водночас частка тих, хто характеризує його як *вкрай негативний*, зменшилася – з 37% до 24%. Це може свідчити про зниження гостроти ризиків, адаптацію бізнесу до умов війни та посилення довіри до державної політики підтримки підприємництва.

Певний оптимізм демонструють і інші групи респондентів: 7% керівників оцінюють інвестиційний клімат нейтрально, а 9% – вважають його радше сприятливим. Хоч ці частки залишаються невеликими, їх зростання є важливим індикатором для розуміння настроїв бізнес-середовища і потенціалу для поживлення інвестиційної активності у найближчій перспективі [20].

Міжнародні партнери відіграють ключову роль у фінансуванні відбудови України, забезпечуючи доступ до грантових ресурсів, пільгових кредитів та інвестиційних програм, спрямованих на стабілізацію функціонування критичної інфраструктури та відновлення соціально-економічної активності громад. Зокрема, Європейський Союз виділив грант у розмірі €50 млн для відновлення систем електропостачання, водопостачання, опалення та управління відходами на деокупованих територіях Київщини, що дозволяє швидко відновити базові послуги та запобігти поглибленню гуманітарної кризи. Важливим елементом міжнародної підтримки є також політика шефства, коли окремі держави беруть на себе відповідальність за відбудову конкретних регіонів або міст України. Станом на сьогодні про готовність долучитися до процесу відбудови, у тому числі з частковим фінансуванням інфраструктурних проєктів, заявили 15 країн світу. Такий підхід сприяє підвищенню ефективності, адресності та прозорості міжнародної допомоги, а також забезпечує тіснішу інтеграцію України у європейський та глобальний простір співпраці (рис. 3.3)

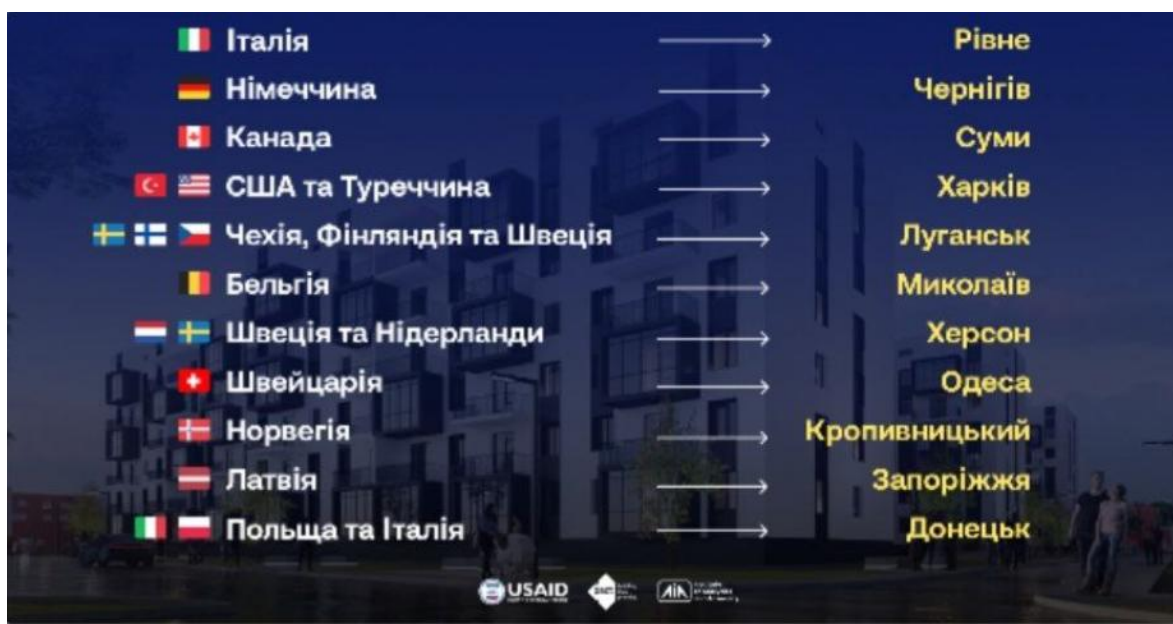

Рис. 3.3. Міжнародні партнери відіграють ключову роль у фінансуванні відбудови України*

**за даними[38]*

Важливою складовою фінансового забезпечення післявоєнної реконструкції України є участь національного та міжнародного бізнесу. Поряд із державними програмами та донорськими внесками, приватний сектор дедалі активніше долучається до процесів відновлення, спрямовуючи кошти на підтримку громад, відбудову інфраструктури та реалізацію соціальних проєктів. Такі інвестиції сприяють пожвавленню локальної економічної активності, створенню нових робочих місць і відкривають додаткові можливості для розвитку регіонів.

Станом на початок 2023 року майже 90% українських компаній брали участь у підтримці обороноздатності країни та реалізації гуманітарних ініціатив, що свідчить про високий рівень корпоративної відповідальності та солідарності бізнес-спільноти в умовах війни. Окрім того, іноземні партнери також долучаються до допомоги Україні: наприклад, казахстанські компанії профінансували закупівлю 41 високопотужного генератора в Туреччині, які були передані українським медичним закладам наприкінці 2022 року для забезпечення безперебійної роботи в умовах енергетичних атак.

Постраждалі від війни території отримують можливість долучатися до різноманітних грантових програм та ініціатив, спрямованих на надання

фінансових ресурсів, технічної допомоги та інституційної підтримки для відновлення місцевої економіки. Такі програми дозволяють громадам відбудовувати пошкоджену інфраструктуру, підтримувати місцевий бізнес і формувати підґрунтя для довгострокової економічної спроможності.

Одним із прикладів є спільний проєкт Save the Children та Центру підтримки бізнесу та економічного розвитку, який передбачає надання грантів для відновлення підприємницької діяльності у громадах Миколаївської області, що зазнали значних руйнувань. Крім того, підприємці з деокупованих територій можуть отримати грантову підтримку в межах програм EU4Business, спрямованих на відновлення господарської активності, модернізацію виробництва та створення нових робочих місць.

Ефективне визначення пріоритетів відбудови є одним із найважливіших завдань для держави, органів місцевого самоврядування та міжнародних партнерів. В умовах обмежених ресурсів рішення щодо того, які об'єкти потребують першочергових інвестицій, має ґрунтуватися на прозорому діалозі, оцінці потреб та стратегічних цілях розвитку регіонів.

Одним із ключових інструментів забезпечення такого підходу стала цифрова екосистема DREAM (Digital Restoration Ecosystem for Accountable Management) – система підзвітного управління відбудовою, що забезпечує збирання, структурування та відкритий доступ до даних про проєкти реконструкції. DREAM інтегрує інформацію з урядових порталів, органів місцевого самоврядування та статистичних джерел, формуючи єдиний портфель проєктів, що відображає актуальні потреби та стан їх реалізації.

Наразі у цифровій екосистемі зареєстровано понад 8000 проєктів та проєктних ідей, а кількість користувачів сягнула майже 2000, що робить DREAM одним із ключових механізмів забезпечення прозорості, координації та пріоритизації відбудови [11].

Корупція на всіх рівнях українського суспільства та владних структур є серйозною перешкодою для іноземних інвесторів, оскільки збільшує бізнес-ризики та витрати. Недостатнє регулювання податкової системи може

призвести до податкової невизначеності та створити додаткові адміністративні та фінансові навантаження на бізнес. Нестабільне економічне середовище та бюрократичні перешкоди також гальмують розвиток інвестиційної діяльності в Україні. Виклики, з якими зараз стикається Україна щодо залучення інвестицій в економіку, потребують негайного запровадження стратегічних і системних реформ, реалізація яких є критично важливим кроком на шляху залучення інвестицій в Україну. Інвестиції важливі для забезпечення розвитку та ефективності окремих суб'єктів господарювання та національної економіки в цілому.

Представлена схема (рис. 3.4) відображає ключові групи зовнішніх і внутрішніх факторів, які створюють сприятливе підґрунтя для збереження високого рівня корупції та істотно ускладнюють економічний розвиток і післявоєнне відновлення України. Усі блоки є взаємопов'язаними та формують замкнене коло системних ризиків [2].

Рис. 3.4. Основні виклики, що стоять перед Україною під час залучення інвестицій*

**за даними[2, с.11]*

Геополітична ситуація та стан світової економіки істотно впливають на прогнозування динаміки інвестиційних процесів в Україні. Зміни у міжнародних відносинах, коливання на світових фінансових і товарних ринках,

трансформація глобальних ланцюгів постачання – усе це може коригувати оцінки інвесторів щодо рівня ризику та доцільності вкладень у національну економіку. Тому будь-які прогнози щодо перспектив залучення інвестицій є чутливими до змін геополітичного середовища та зовнішньоекономічної кон'юнктури. Водночас формування стабільних передумов для післявоєнного відновлення, підвищення прозорості та передбачуваності державної політики створюють основу для зміцнення довіри й активізації інвестиційних потоків у середньостроковій перспективі [2, с.10].

З метою успішного розвитку агропродовольчих секторів економіки в Україні слід формувати належну сільськогосподарську політику за прикладом країн-членів ОЕСР, де через різноманітні механізми державного регулювання забезпечується перевищення цін на реалізовану сільськогосподарську продукцію над вхідними цінами на виробничі ресурси, що розглядається як підтримка товаровиробників. При цьому випуск продукції і спожиті ресурси оцінюються в цінах світових ринків. В абсолютній більшості держав співвідношення між вихідними і вхідними цінами сільськогосподарських виробників на продукцію і ресурси, як і частка їх підтримки, нині більше одиниці, що дозволяє виробникам формувати власні джерела фінансування інвестицій на розширене відтворення капіталу, і лише в Україні це співвідношення мінімальне або й навіть від'ємне.

Для підвищення інвестиційної привабливості сільського господарства першочерговими завданнями є проведення загальнодержавних заходів щодо завершення реформування економіки та державних інституцій з функціями захисту інвесторів; подолання корупції, забезпечення умов розвитку підприємництва та захисту прав власності; інвестиційна підтримка малого та середнього агробізнесу, особливо на депресивних та постраждалих від війни територіях.

Зростання світових цін на продовольство сприятиме додатковим доходам національних агровиробників і досягненню прийнятному для них рівня окупності інвестицій. До того ж, в умовах війни переважну частину інвестицій

національні виробники спрямовуватимуть на інвестиції у приріст оборотного капіталу, які якраз і орієнтовані на досягнення швидкої їх окупності. Незважаючи на високі ризики національному агробізнесу доцільно не втрачати оптимізм й інвестувати кошти у своє майбутнє [13].

Інвестиції та фінансова підтримка відіграють визначальну роль у забезпеченні успішної післявоєнної реконструкції України, оскільки саме вони формують передумови для відновлення економічної активності, модернізації інфраструктури та підвищення довгострокової стійкості держави. Досвід попередніх програм підтримки та оцінка сучасної динаміки інвестиційного клімату демонструють, що залучення зовнішніх і внутрішніх фінансових ресурсів є критично необхідним для подолання наслідків війни та структурної трансформації економіки.

Міжнародні партнери, донорські організації та фінансові інституції забезпечують основу для реалізації масштабних проєктів відбудови – від відновлення енергетичних і транспортних мереж до підтримки малого та середнього бізнесу, розвитку аграрного сектору і модернізації соціальної сфери. Водночас активізація приватних інвестицій, участь бізнесу у відбудові громад та розширення грантових програм формують додаткові можливості для економічного зростання та зайнятості населення.

Ефективність використання наявних ресурсів значною мірою залежить від прозорості управління процесами відбудови, вдосконалення регуляторного середовища, зміцнення інституційної спроможності держави та підвищення довіри з боку інвесторів. Цифрові інструменти, такі як система DREAM, сприяють формуванню відкритої та контрольованої моделі фінансування проєктів, що є ключовим чинником залучення довгострокових інвестицій.

Таким чином, інвестиції та фінансова підтримка не лише дозволяють відновити зруйновану інфраструктуру, а й створюють основу для переходу України до стійкої, конкурентоспроможної та інноваційної економіки, здатної інтегруватися у європейський та світовий простір. Саме тому розбудова

ефективної системи залучення й управління інвестиційними потоками має стати одним із стратегічних пріоритетів повоєнного розвитку країни.

ВИСНОВКИ

Економічна доцільність відбудови сільського господарства ґрунтується на впровадженні інноваційних, ресурсоефективних та екологічно безпечних технологій виробництва, що сприятимуть підвищенню продуктивності праці, зниженню собівартості продукції та зростанню конкурентоспроможності української аграрної продукції на внутрішньому й зовнішньому ринках. Важливим є орієнтування на принципи сталого розвитку, збереження природних ресурсів і адаптацію до кліматичних змін.

Одним із ключових напрямів є впровадження принципів «зеленого» відновлення у процесі модернізації критичної інфраструктури, що передбачає використання екологічно безпечних технологій, енергоефективних рішень та сталих підходів до відбудови.

Запропоноване бачення стійкості та відновлення України ґрунтується на інтеграції безпекових, економічних, соціальних, екологічних та інституційних пріоритетів, що мають забезпечити здатність держави адаптуватися до наслідків війни та формувати умови для довгострокового розвитку. Комплексний підхід передбачає одночасне зміцнення оборонного потенціалу, модернізацію критичної інфраструктури, підтримку людського капіталу, розвиток інноваційної економіки та утвердження демократичного врядування на всіх рівнях.

З метою успішного розвитку агропродовольчих секторів економіки в Україні слід формувати належну сільськогосподарську політику за прикладом країн-членів ОЕСР, де через різноманітні механізми державного регулювання забезпечується перевищення цін на реалізовану сільськогосподарську продукцію над вхідними цінами на виробничі ресурси, що розглядається як підтримка товаровиробників. При цьому випуск продукції і спожиті ресурси оцінюються в цінах світових ринків. В абсолютній більшості держав співвідношення між вихідними і вхідними цінами сільськогосподарських виробників на продукцію і ресурси, як і частка їх підтримки, нині більше одиниці, що дозволяє виробникам формувати власні джерела фінансування

інвестицій на розширене відтворення капіталу, і лише в Україні це співвідношення мінімальне або й навіть від'ємне.

Для підвищення інвестиційної привабливості сільського господарства першочерговими завданнями є проведення загальнодержавних заходів щодо завершення реформування економіки та державних інституцій з функціями захисту інвесторів; подолання корупції, забезпечення умов розвитку підприємництва та захисту прав власності; інвестиційна підтримка малого та середнього агробізнесу, особливо на депресивних та постраждалих від війни територіях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Асиметрія абсорбційної спроможності як ризик для ефективності міжнародної допомоги. URL: <https://recovery.win/article/asymetriya-absorbciyjnoyi-spromozhnosti-yak-ryzyk-dlya-efektyvnosti-mizhnarodnoyi-dopomogy>
2. Ащеулова О., Донець Д. Остропольська Є. Залучення інвестицій у повоєнну відбудову України: можливості та виклики. URL: <file:///C:/Users/Roma/Downloads/%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%8F.pdf>
3. Бережна Т. За рік війни в більш безпечні регіони релоковано 800 підприємств. URL: <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=a700c206-722a-4752-b5bb-78a1063ae9db&title=ZaRikViiniVBilsh> (дата звернення 02.03.2023)
4. ВІПРОДЖЕННЯ-ТЛУМАЧЕННЯ. URL: <https://goroh.pp.ua/%D0%A2%D0%BB%D1%83%D0%BC%D0%B0%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F/%D0%B2%D1%96%D0%B4%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F>
5. ВІЗІЯ СТІЙКОСТІ пропозиції щодо громадського порядку денного до URC-2024. URL: https://www.irf.ua/wp-content/uploads/2024/05/ukr_propozycjiyi-shhodo-gromadskogo-poryadku-dennogo-do-urc-2024.pdf
6. Витоптова В.А. Дослідження стану та проблем сільського господарства України в умовах воєнного часу. URL: <http://agrarian-innovations.izpr.ks.ua/index.php/agrarian/article/view/575/594>
7. Вплив війни на стан аграрної галузі в Україні. URL: <https://economics.org.ua/images/Analitika-agro-sector2023.pdf>
8. Денисюк Л.М. Механізми взаємодії бізнесу, влади і суспільства в Україні в особливостях воєнного стану (на прикладі агросектора). *Актуальні питання у сучасній науці*. 2023. № 4(10). С. 101-109. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/sn/article/download/4319/4342>

9. Державна підтримка аграріїв у 2025 році. URL: https://www.apd-ukraine.de/fileadmin/user_upload/1_Info_Brief_SP_ua.pdf
10. Дубина М., Забаштанський м. Розвиток банківського кредитування аграрних підприємств у сучасних умовах. URL: <https://ir.stu.cn.ua/server/api/core/bitstreams/2e1a5337-29f3-4e55-ad13-9d0a225a85cf/content>
11. Джерела фінансування відбудови України: перелік. URL: <https://vidnova.info/dzherela-finansuvannya-vidbudovy-ukrayiny.html>
12. Започатковано періодичне дослідження впливу війни на прибутковість сільгоспвиробництва в Україні. URL: <https://medoc.ua/blog/zapochatkovano-periodichne-doslidzhennja-vplivu-vijni-na-pributkovist-silgospvirobnictva-v-ukrani->
13. Захарчук О., Завальнюк О., Даценко О. Інвестиції в інноваційний розвиток сільського господарства України. URL: <https://economics.com.ua/s118-investiciyi-v-innovaciyniy-rozvitok-silskogo-gospodarstva-ukrayini>
14. Збитки, втрати та потреби сільського господарства через повномасштабне вторгнення. URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2024/02/RDNA3_ukr.pdf
15. Костів І. Післявоєнна відбудова сільського господарства України на засадах біоекономіки. *Дні студентської науки у Львівському національному університеті ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького : тези доп. студ. конф. фак-ту управління, економіки та права*. Львів, 14–15 травня 2025 р. / [відп. ред. М.П. Лизак; МОН України, ЛНУВМБ імені С.З. Гжицького]. Львів : [ЛНУВМБ імені С.З. Гжицького], 2025. С. 445-447.
16. Котенко Я. Відновлення, відбудова чи відродження? Роздуми щодо сенсу термінів та їх застосування. URL: <https://www.csi.org.ua/news/vidnovlennya-vidbudova-chy-vidrozhennya-rozdumy-shhodo-sensu-terminiv-ta-yih-zastosuvannya/>

17. Міщенко Д.А, Міщенко Л.О. Післявоєнне відновлення сільського господарства в Україні: основні принципи та пріоритети. URL: <https://www.nayka.com.ua/index.php/investplan/article/view/371/373>
18. Мінагрополітики: Фермерські господарства отримали перші дотаційні виплати на утримання корів та кіз/овець у 2025 році. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/minahropolityky-fermerski-hospodarstva-otrymaly-persh-dotatsiini-vyplaty-na-utrymannia-koriv-ta-kizovets-u-2025-rotsi>
19. Мовчанюк А.В. Особливості управління маркетинговою діяльністю підприємств аграрного сектору України в умовах воєнного стану. *Економіка та суспільство*. 2023. № 54. URL : <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-54-27>
20. Непочатенко О.О., Вернюк Н.О., Мовчанюк А.В. Стратегічні підходи до залучення інвестицій у розвиток сільських територій. Збірник наукових праць. *Економічний простір*, 2024. №195. С. 34-41.
21. Панасюк С. Що таке відновлення і чому про нього важливо писати вже зараз? URL: <https://osvita.nakypilo.ua/shho-take-vidnovlennya/>
22. Петруньок Д. С., Тегіпко С. М. Функціонування агрохолдингів в умовах військового стану. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом*. 2024. № 2(74). С.70-76. URL: <https://doi.org/10.32689/2523-4536/74-9>
23. Попередня оцінка FAO повоєнних інвестиційних потреб для відновлення сільського господарства Украї-ни. Дніпропетровське інвестиційне агентство (ДІА): веб-сайт. URL: <https://dia.dp.gov.ua/poperednya-ocinka-fao-povoyennix-investicijnix-potreb-dlya-vidnovlennya-silskogo-gospodarstva-ukra%20%D1%97ni/>
24. Про затвердження Методики проведення обстеження та оформлення його результатів. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0898-22#Text>
25. Про внесення змін до Інструкції про розслідування і облік технологічних порушень на об'єктах електроенергетики і в об'єднаній енергетичній системі України Мінпаливенерго України; Наказ,

Інструкція, Перелік, Повідомлення, Акт, Звіт, Форма, Форма типового документа від 29.12.2008 № 668

26. Про затвердження Положення про порядок розслідування та обліку порушень в роботі атомних станцій. Держатомрегулювання України; Наказ, Положення, Форма, Вимоги від 01.12.2004 № 184

27. Робоча група обговорила напрацювання проєкту Закону "Про засади відновлення України". URL: <https://mtu.gov.ua/news/35549.html>

28. Схабовський О. Вплив воєнного стану на економічну стабільність аграрного бізнесу в Україні. URL: <file:///C:/Users/Roma/Downloads/%D0%A1%D1%85%D0%B0%D0%B1%D0%BE%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9,+%D0%9E. +%D0%9C..pdf>

29. Ткачук В.І. Диверсифікація аграрного підприємництва. Житомир, 2011. 268 с.

30. Цікаве про ДАР. Державний Аграрний Реєстр. URL: <https://www.dar.gov.ua/interesting-about-dar/diia-dlia-agrariiv>

31. Чому дорожчає м'ясо: стан тваринництва у 2025 році. URL: <https://thepage.ua/ua/economy/stan-tvarinnictva-v-ukrayini-u-2025-roci>

32. Що таке відновлення і коли його необхідно розпочинати? Пояснює Інна Підлуська, заступниця виконавчого директора. URL: <https://www.irf.ua/vidnovlennia-pidluska/>

33. Як війна вплинула на прибутковість сільгоспвиробництва в Україні. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3874972-ak-vijna-vplinula-na-pributkovist-silgospvirobnictva-v-ukraini.htm>

34. Council regulation (EC) No 1698/2005 of 20 September 2005 on support for rural development by the European Agricultural Fund for Rural Development (EAFRD). *Official Journal of the Europe Union*. 2005. L. 277.P. 1-40.

35. European Business Association 2024, Official website. URL: <https://eba.com.ua>. [in English].

36. The EU Rural Development Policy: Facing the Challenges [Electronic resource]. European Commission – Directorate-General for Agriculture and Rural Development, 2008. 24 p. URL:http://ec.europa.eu/agriculture/rurdev/index_en.htm.

37. UkraineInvest (2022), "Preliminary assessment byFAO of war-caused losses for the Ukrainian agriculturalsector". URL: <https://ukraineinvest.gov.ua/uk/news/26-05-22/>